

Háskóli Íslands

Hugvísindasvið

Íslenska sem annað mál

Að rata rétta leið og hrekjast ekki af henni.

*Pýðing á hluta bókarinnar Leiðin út í heim eftir Hermann
Stefánsson*

Ritgerð til BA-prófs í íslensku sem öðru máli

Nina Šmieszek

Kt.: 030479-3519

Leiðbeinandi: Sigríður Þorvaldsdóttir

Maí 2016

Ágrip

Tilgangur þessarar ritgerðar er að semja fræðilega samantekt á þýðingu á nokkrum köflum skáldsögu Hermanns Stefánssonar *Leiðin út í heim* og einnig að varpa ljósi á helstu vandamál sem komu fram í þýðingunni.

Ritgerðin skiptist í two hluta: fræðilegan hluta sem tengist útleggingu og þýðinguna sjálfa.

Í fyrri hluta eru þrír kaflar. Í fyrsta kafla er rætt um höfund, verk hans og almennt um starfsferil hans. Síðan er fjallað um bókina sjálfa, um tengsl hennar við barnabókina *Palli var einn í heiminum* eftir Danann Jens Sigsgaard og önnur atriði sem geta vakið athygli lesenda. Í öðrum kafla er vikið að mismunandi aðferðum sem þýðendur nota í vinnu sinni og þar að auki er saga þýðinga færð til lesenda. Í þriðja kafla er vakin athygli á því að þýðingin sé erfið vinna og það þarf að finna samræmi, einhvers konar jafngildi milli frum- og marktextanna. Rætt er um fjölbreytileg vandamál sem komu upp á meðan þýðingarvinnan stóð yfir. Í seinni hluta ritgerðarinnar er þýðingin sjálf.

Þegar á allt er lítið get ég sagt að þýðingin var skemmtileg en um leið erfið vinna. Ég hef alltaf haft mikinn áhuga á þýðingum, sérstaklega bókmenntaþýðingum, þess vegna valdi ég skáldsögu sem efni ritgerðarinnar.

Ágrip	1
Efnisyfirlit	2
1. Höfundurinn og verkið	4
<i>1.1 Um höfundinn</i>	4
<i>1.2 Um bókina</i>	4
<i>1.3 Still skáldsögunnar</i>	6
2. Um þýðingar	10
<i>2.1 Inngangur</i>	10
<i>2.2 Saga þýðinga og merkir heimspekingar.....</i>	10
2.2.1 Friedrich Schleiermacher	12
2.2.2 Roman Jakobson	13
2.2.3 Eugene Nida og jafngildi	14
2.2.4 Skopos - reglan	15
<i>2.3 Þýðingaraðferðir</i>	15
2.3.1 Frá orði til orðs	17
2.3.2 Orðrétt þýðing	17
2.3.3 Kórréttar þýðingar	17
2.3.4 Þýðing á grundvelli merkingar	17
2.3.5 Aðlögun	18
2.3.6 Frjáls þýðing	18
2.3.7 Eðlileg þýðing	18
2.3.8 Þýðing á grundvelli tjáningar	19
3. Um þýðinguna	20
<i>3.1 Inngangur</i>	20
<i>3.2 Þýðingaraðferð</i>	20
<i>3.3 Vandamál og lausnir</i>	20
3.3.1 Fornöfn og greinir	20

3.3.2 Föst orðasambönd og orðatiltæki	22
3.3.3 Orðaröð, setningaskipan og greinarmerki	24
3.3.4 Önnur vandmál	30
4. Lokaorð	33
Heimildaskrá	34
Viðhengi: þýðing	36

1. Höfundurinn og verkið

1.1 Um höfundinn

Hermann Stefánsson (f. 25. júli 1968) er íslenskur rithöfundur, tónlistarmaður og skáld. Hann lauk MA-námi í almennri bókmenntafræði frá Háskóla Íslands og hefur unnið við fjölbreytt verkefni sem eru ekki eingöngu tengd bókmenntum. Meðal annars var hann bókmenntagagnrýndi hjá Morgunblaðinu, pistlahöfundur fyrir Ríkisútvarpið og Kistuna og þýðandi við ReykjavíkurAkademíuna. Hann þýddi á víxl spænsk ljóð, smásögur og skáldsögur. Auk þess er hann tónlistarmaður (banjó- og trommuleikari) og textahöfundur í hljómsveitnni *5tu herdeildinni*. En eins og þegar hefur verið nefnt, hefur hann unnið fjölbreytt störf því hann hefur einnig stundað sjómennsku, dýragæslu og járnabindingar. Hann er greinilega fjölhæf persóna.

Fyrsta bók Hermanns, *Sjónhverfingar*, var gefin út árið 2003 og sú nýjasta, *Leiðin út í heim*, tólf árum seinna, árið 2015. Þess á milli skrifaði hann nokkrar bækur, smásögur og ljóðabækur eins og *Níu þjófalyklar* (skáldsaga, 2004) sem hann hlaut Bókmenntaverðlaun Guðbjarts Jónssonar fyrir, síðan *Stefnuljós* (skáldsaga, 2005), *Borg i þoku* (ljóð, 2006), *Algleymi* (skáldsaga, 2008) og *Högg á vatni* (ljóð, 2009).

1.2 Um bókina

Leiðin út í heim er fimmra skáldsaga Hermanns. Hún kom út árið 2015 og var næstum samstundis tilnefnd til Íslensku bókmenntaverðlaunanna 2016. Þetta er stutt skáldsaga sem byggð er á dönsku barnasögunni *Palli var einn i heiminum* eftir Jens Sigsgaard. Íslensk útgáfa bókarinnar er frá árinu 1948 og hún er vel þekkt meðal íslenskra barna og hefur fastan sess í íslenskri menningu. Hermann var einn af þeim börnum sem las bókina og núna - sem fullorðinn maður - les hann hana fyrir börnin sín þrjú. Hann segir í útvarpsviðtali að bókin hafi alltaf verið í huganum frá því hann var barn. Hann skrifaði texta við myndirnar, einhvers konar ljóðabók um þær hugmyndir og hugsanir sem hann hafði. Sem barn hugsaði Hermann að fólk væri falið fyrir sér og við værum aldrei ein (Hermann Stefánsson 2015b). Í bók Hermanns er Palli með sömu hugsanir, „Það lýstur niður í hann þeirri hugmynd að annað hvort hann eða allt fólkið sé ósýnilegt“ (Hermann Stefánsson, 2015a, bls. 69).

Með því að lesa barnabókina og skoða myndirnar fékk Hermann innblástur til að skrifa einhvers konar endursögn um Palla. Hann notast beinlínis við myndir og texta úr barnasögunni og ítarlegar, tæmandi lýsingar á teikningum Arne Unger mann rifjast upp hjá fólk og örvar í myndunaraflíð upp á nýtt. Það er hægt að finna nákvæma lýsingu í textanum

sem samsvarar myndunum í barnabókinni, t.d. mynd af baðherbergi og öllu sem í því er (Sigsgaard, 1993, bls. 9).

Í bók Hermanns er þessi lýsing:

„Hann stillir sér upp við þvottalaug á þremur fótum eftir að hafa hellt í hana vatni úr stóreflis könnu. [...] Spegillinn er honum á vinstri hönd og í honum er til hálfs svartur flötur, síðan himinblá ræma og loks eitthvað sem lítur út eins og hvítt handklæði með rauðri rönd á snaga [...] Doppurnar á veggfóðrinu mynda stjörnuþoku. Hann þvær sér í framan með stórum, rauðum svampi“ (Hermann Stefánsson, 2015a, bls. 13–14).

Við þessa lýsingu bætir Hermann gömlum áhöldum eins og rakhníf. Það færir hann aftur á sama tíma og í barnabókinni.

Hermann nýtir sér það að barnasagan hefur náð til margra kynslóða til að tala um viðkvæm efni. Hann segir sjálfur í viðtali á RÚV að hann hafi haft margar heimspekilegar spurningar um einsemd, frelsi, ást og póstmódernískar vangaveltur um heiminn þegar hann var barn og síðar fullorðinn maður. Hann hefur það fyrir satt að „maður getur ekki verið frjáls ef hann getur ekki verið einn“ (Hermann Stefánsson, 2015b, 05:37).

Það lítur út fyrir að þegar sögumaður (sem er í raun og veru höfundurinn sjálfur) segir söguna, „lánar“ hann Palla hugsnar sínar og minningar. Sem dæmi má nefna kafla sem fjallar um kortaleit. Hermann var mjög upptekinn af kortum sem barn því á vinnustað föður hans voru stórir rekkar með kortum af borginni (Hermann Stefánsson, 2015b). Hann notar þessa hugmynd um kort til að sýna að fólkid sé villt, upplifí sig týnt; það merkir sig á kortinu (á samskiptamiðlum eins og *facebook*) til að láta vita að það er til einhversstaðar, aleitt.

Tíminn í sögunni er blanda af nútímanum og 20. Öldinni - einhvers konar tímaflakk í umhverfinu, þegar gamla Telefunken-útværpið og vaskur á þremur fótum voru á hverju heimili, þegar karlmenn notuðu gamla góða raksápu til að raka sig og óku gömlu bílunum. Sennilega notar Hermann minningar sínar úr barnæsku, en um leið bætir hann við nýjungum eins og hraðbanka í stað banka eða seðlum í stað myntar. Með öllum tímabeytingunum fær lesandi þá tilfinningu að Palli sé fullorðinn maður í sögu Hermanns; hann er vaxinn úr grasi.

Sagan fjallar um mann sem vaknar einn dag og er aleinn í heiminum og það er nákvæmlega sama byrjun og í barnasögunni. Aðalþema bókanna er einsemd en einnig tilgangur lífsins. Hermann lýsir innri og ytri raunveruleika og leikur með það í bókinni; ýtir lesanda til hugleiðinga um hvað sé raunverulegt og hvað sé blekking. Til að skilja það sem hann vill segja þarf að leita eftir tengslum, merkingu og jafnvel að lesa milli línanna. Ásamt heimspeki legum spurningum leikur þögnin einnig stórt hlutverk í bókinni. Allt er hljóðlaust þótt Palli reyni allt til að koma hljóðinu í gang. Þar endurspeglast sál hins einmana manns sem hrópar innan í sér, sem reynir að segja að hann vilji vera einn.

Þótt mjög mikið sé tekið úr barnabókinni er *Leiðin út í heim* öðruvísí en fyrirmyn din. Palli sem fullorðinn maður gerir ýmislegt sem átti sér ekki stað í barnabókinni eða hafði breyst á einhvern hátt, t.d. er fullur poki af peningum og banki í barnabókinni orðið að seðlum og hraðbanka í bók Hermanns. Áhugavert er að höfundi finnst endir barnabókarinnar ekki fullkominn og þess vegna breytti hann endinum. Palli vaknar ekki af draumi heldur er hann að byrja nýtt ferðalag í lífinu, byrja allt upp á nýtt; hann þroskast.

1.3 Still skáldsögunnar

Bókmenntir endurspeglar ekki veruleikann heldur framsetningu hans. Markmið þýðenda er fyrst og fremst að greina bókmenntir og flokka þær til betri skilnings. Aðalgreinar bókmenntanna eru þrjár: epík, lýrik og dramatík. Skáldsaga Hermanns fellur undir epík því hún hefur dæmigerða eiginleika þeirrar bókmenntagreinar. Skáldsöguformið er frekar frjálslegt að því leyti, að í skáldsögur er oft bætt efni sem liggur utan við söguþráðinn (Jakob Benediktsson, 1983, bls. 242). Atburðarásin er oft tengd persónu (einni eða fleiri) og frásögnin fylgir henni eins og gerist í sögu Hermanns. Þar að auki er hún frásagnarskáldskapur, því í henni er sagt frá atburðum og persónum í ákveðinni röð þar sem atvikin eru í málfræðilegri nútíð, þótt yfirleitt gerist þau í fortíðinni (Jón Y. Jóhannsson, (e.d.), bls. 15). Þegar frumtextinn, í þessu tilviki skáldsagan, er lesinn eða greindur gert er ráð fyrir því að texti hagi sér á ákveðinn hátt.

Í fyrsta lagi er það tilvist sögumanns sem greinir frásagnir frá öðrum bókmenntategundum. Það heyrir rödd sem ‘talar’ við okkur og segir frá atburðum og leiðir lesanda inn í heim sagnanna. Í sögunni *Leiðin út í heim* er sögumaðurinn og höfundur sama persóna. Hermann birtist í sögunni sem 3. persónu sögumaður, ópersónulegur sem „getur auðvitað fellt dóma og birt gildismat sitt með margvíslegum hætti í frásögninni“ (Jón Y. Jóhannsson, (e.d.), bls. 32). Sem dæmi má taka eftirfarandi frásögn hans: „Honum líður prýðilega myndi ég segja, og það er víst ég sem hef það verkefni með höndum að lýsa því“

(Hermann Stefánsson, 2015a, bls. 7). Hann er alvitur sögumaður, er eins og guð í verki sínu. Hann veit hvað Palli hugsar og segir jafnvel frá því til að vekja með lesanda þá listrænu blekkingu að hann sé sjálfur viðstaddir þar sem allt er að gerast (Vésteinn Ólason, 1985, bls. 63).

Í öðru lagi er það stíll höfundarins sem greinir verk hans frá öðrum. En hvað er stíll? Kristján Árnason segir að stíllinn geti merkt yfirbragð texta, bæði bundsins máls og lausamáls og bætir við að orðið stíll sé tökuorð sem kemur úr grískra orðinu *stylos* eða úr latínu *stilus* sem merkir skriffræri. Hann bendir áfram á heimaorðið bragur sem er einnig notað um form bundsins máls (Kristján Árnason, 2013, bls. 1–2).

Stíll lýsir því hvernig ákveðin hugsun eða inntak er tjáð í rituðu máli, er einhvers konar búningur hugsunar - er „maðurinn sjálfur“ (Magnús Örn Sigurðsson, munnleg heimild, 9. febrúar 2015).

Ólíkum stílsviðum fylgir mismunandi orðalag og setningaskipun. Mismunandi stíll er t.d. notaður í fullorðinsbókum og barnabókum, talmál og ritað mál hafa oft ólíkan stíl; og svo skiptir máli hvort nota á hástíl eða lágstíl.

Stíll Hermanns er mjög sérkennilegur, sérstaklega vegna náinna tengsla við bók Jens Sigsgaard, þar sem vísað er til hennar á mörgum sviðum, m.a. í notkun nafna, myndanna og textans sjálfs. Allt myndar þetta tengsl milli tveggja heima: heims barna og heims hinna fullorðnu.

Viðtakendur textans eru fullorðið fólk en það eru ljós merki þess að það séu fullorðnir sem þekkja barnasöguna *Palli var einn í heiminum*. Eiginnöfn hafa oft sérstöku hlutverki að gegna í skáldsögum og það á við í sögu Hermanns. Hann valdi nöfnin *Palli* og *Stína* af mikilli kostgæfni. Hér eru nöfnin staðfesting á tengslum sagnanna tveggja.

Útlitshönnun, leturgerð, orðaval og myndhverfingar spila saman í textanum, tengjast og eiga sinn þátt í að skapa sérkennilegan stíl bókarinnar. Hermann notar öll þessi atriði í bókinni sinni og ég ætla að lýsa þeim í stuttu máli.

Fyrst vil ég nefna myndirnar úr barnabókinni sem notaðar eru beinlínis í bók Hermanns. *Leiðin út í heim* er myndalaus bók en höfundur lýsir nákvæmlega því sem er á myndunum og leiðir lesanda aftur inn í heim Palla litla, hefur áhrif á lesanda og kallar á minningar. Þetta getum við séð á nákvæmri lýsingu nánast allra myndanna, meðal annars lýsingu á baðherbergi sem var nefnd í kafla 1.2 hér að framan eða vörunum sem Palli ætlar að kaupa sér (Sigsgaard, 1993, bls. 27). Og það eru: hnífur, munnharpa, kolakrani, hjól, skófla, dráttarvagn, bíll og stór flugvél (Hermann Stefánsson, 2015a, bls. 32). Eina myndin sem notuð er í bók Hermanns er mynd af Palla að detta eða falla til jarðar. Athyglisvert er að

myndin sem er sú næstsíðasta í barnabókinni er í byrjun eða á kápu bókarinnar fyrir fullorðna; hún markar í senn endalok barnabókarinnar og upphafið á nýju sögunni.

Auk myndanna er líka textinn sjálfur og leturgerð tekin úr bók Sigsgaards. Í barnabókum er letur gjarnan stórt til að leggja aukna áherslu, til að vekja athygli lesandans á einhverju mikilvægu, til að „vekja“ ímyndunarafl barnanna. Sama aðferð er notuð í bók Hermanns þar sem hann setur í bók sína nákvæmar setningar, orð eða jafnvel beinar tilvitnanir með gæsalöppum úr barnabókinni sem eru þess virði að staldra við og hugsa um það sem miðlað. Lítum á nokkur dæmi um þetta:

- (1) „„En allra mest þráði hann mömmu sína.““ (Hermann Stefánsson, 2015a, bls. 76)

Hér notar höfundur beina tilvitnun með gæsalöppum til að leggja áherslu á þetta áþreifanlega orðaval, til að sýna lesendum að Palli var einmitt hugsa það sama þegar hann var lítill. Með því bendir Hermann lesendum á hve mikilvæg persóna mamma er í lífi manneskjunnar.

Önnur dæmi af sama tagi:

- (2) „„Palla *leiddist* að sjá ekki leiksystkini sín og pabba sinn og mömmu.“
Stendur í frumritinu [skáletrun míni].“ (Hermann Stefánsson, 2015a, bls. 75)
- (3) „„En hvað það er gaman að vera aleinn heima svona snemma morguns!“
(Hermann Stefánsson, 2015a, bls. 13)
- (4) „„Ba – bu – ba – bu – ba – bu – ba – bu !!!“ (Hermann Stefánsson, 2015a, bls. 40)
- (5) „„Það verður voðalegur árekstur og Palli ekur alveg inn í miðjan sporvagninn.
BANG ! !“ (Hermann Stefánsson, 2015a, bls. 35)

Aðaleinkenni sögunnar *Leiðin út í heim* eru stuttar setningar á þeim stöðum þar sem höfundur vill benda á mikilvæg atriði. Auk þess eru líkingar, myndhverfingar og endurtekningar notuð í sama tilgangi. Eins og sagt var hér að framan fjallar Hermann í bók sinni um heimspekkilegar tilvistarsþurningar, grundvallaratriði og hugleiðingar sem snerta okkur öll á einhvern hátt. Hann notar allar þessar aðferðir til að vekja athygli lesandans á þessum mikilvægu málum. Sem dæmi má nefna þögn, einsemd og ást sem virðist vera aðalefni bókarinnar, t.d.:

(6) Sautján líkingar um ástina:

„Ást. Eins og alelda mannlaus gata. Eins og upphaf að leit. Eins og þegar óvænt hvín í skipsflautu í þoku. [...] Eins og ekki neitt, ekki eins og nokkur einasti skapaður hlutur.“ (Hermann Stefánsson, 2015a, bls. 42)

(7) Stuttar setningar og endurtekningar til að hægja aðeins á lesandanum, þróngva honum til pælinga um eðli lífsins:

„Hann þrýstir hnífblaðinu að hálsinum.

Ekkert gerist.

Tíminn líður.

Ekkert gerist.

Ekkert.“ (Hermann Stefánsson, 2015a, bls. 81)

Stíll Hermanns felst í mismunandi orðavalri og orðalagi sem notað er eftir aðstæðum. Óformlegt málsnið gerir hann enn persónulegri. Húmor og kaldhæðni höfundarins gerir bókina enn athyglisverðari og lýsir vel vangaveltum sögumannsins eins og sú sem varðar stöðu bókanna í nútínum:

„Jæja, nú þarf að gerast eitthvað allt annað. Þannig eru bækur. Það þarf að kaflakipta þeim þannig að lesandinn nenni að lesa þær. Þær þurfa að vera í litlum flekum fyrir fimm ára börn, þau eru besta viðmiðið. Sífellt kemur eitthvað nýtt og nýtt. Svo kemur eitthvað annað.“ (Hermann Stefánsson, 2015a, bls. 75)

2. Um þýðingar

2.1 Inngangur

Í þessum kafla verður fjallað um fræðilegar hliðar þýðinga, sögu þeirra (kafla 2.2) og helstu heimspekinga sem gegndu mikilvægu hlutverki í þýðingum, þar á meðal Friedrich Schleiermacher (kafla 2.2.1), Roman Jakobson (kafla 2.2.2) og Eugene Nida (kafla 2.2.3) ásamt kenningum þeirra. Þá er rætt um Skopos-regluna (kafla 2.2.4).

Þýðingaraðferðum er lýst í kafla 2.3 þar sem sagt er frá þeim bæði almennt og síðan er ítarleg lýsing á þeim aðferðum sem Peter Newmark skilgreindi.

2.2 Saga þýðinga og merkir heimspekingar

Til að byrja að vinna með texta og að þýða er nauðsynlegt að skilgreina hvað felst í þýðingu; hvað felst í hugtakinu *þýðing*? Í mörgum tungumálum er hugtakið „yfirlæslu“ notað, t.d. á ensku *translate*, á þýsku *übersetzen* eða pólsku *tłumaczyć*. Í Íslenskri orðabók koma upp eftirfarandi skýringar þegar flett er upp á orðinu *þýðing*: *skýring*, *merking* eða *útleggning* þar sem þýtt er „úr einu máli á annað, snúa texta af einni tungu á aðra“ (*Íslensk orðabók*, 2010, bls. 1231) og það sama er hægt að finna á Wikipediu þar sem að auki er hægt að lesa um uppruna sagnarinnar *þýða*. Við fáum vitneskju um germanska rót sagnarinnar sem þýðir að *gera þjóðinni skiljanlegt* (Þýðing, 2015). Áður en orðið *þýðing* komst í notkun var *færing* notað í staðinn sem þýðir bókstaflega *að færa úr einu tungumáli í annað*.

En hver er saga þýðinga, uppruni þeirra og hvaða markverðu menn standa að baki þeim?

Í bók sinni beinir Jón G. Friðjónsson athygli okkar að upphafi þýðinga (Jón G. Friðjónsson, 2006, bls. 6). Hann segir að upphaf kerfisbundinna þýðinga hafi verið í byrjun tíma Rómaveldis en sögu þýðinga má rekja til Egyptalands í kringum 3000–2500 f.Kr. Um 285 f.Kr. er lagasafn gyðinga (seinna Gamla testamentið) þýtt fyrir gyðinga í Alexandríu úr hebreisku eða kaldeísku yfir á grísku. Þetta stóra verkefni var unnið á eyjunni Faros þar sem 72 fræðimenn og þýðendur unnu ótruflaðir í 72 daga við þýðinguna. Þeir töluðu ekki hver við annan en samt voru allir textarnir nákvæmlega eins. Þýðingin, eins og frumtexti, var helgur texti og það mátti engu breyta (Magnea J. Matthíasdóttir, munnleg heimild, 15. september 2015).

Þýðingar úr hebreisku guðsorði yfir á grísku voru grundvöllur þýðinga. Lívíus Andrónikus (284–204 f.Kr.) var fyrsti nafngreindi þýðandinn (Ástráður Eysteinsson, 1996, bls. 37). Athyglisvert er að hann - eins og margir grískir fræðimenn/menntaðir Grikkir - var þræll Rómverja. Textar voru mikið þýddir úr grísku yfir á latínu. Stærsta verk hans, þýðing

Odysseiskviðu yfir á latínu, var og er enn lykilverk í bókmenntsögunni, því þetta var fyrsta söguljóðið á latínu og einnig fyrsta þýðingin á fagurbókmenntum. Andrónikus er kallaður faðir rómverskra bókmennta (Ástráður Eysteinsson, 1996, bls. 37).

Að sjálfsögðu vildu Rómverjar einnig varðveita sinn menningarheim í gegnum þýðingar - sérstaklega mælskulist og skáldverk, þar sem voru margar grískar fyrirmyn dir.

Hinir sögufrægu Rómverjar Hóras (65–8 f.Kr.) og Markús Túllius Cíceró (106–43 f.Kr.) gerðu skarpan greinarmun á þýðingum þar sem um var að ræða merkingu fyrir merkingu annars vegar (bókmenntaþýðingar) og orð fyrir orð hins vegar (lagatextar og viðskiptaskjöl). Aðaltilgangur þýðinga var að auðga móðurmál sitt. Auk þess ætti þýddur texti „[...] ekki að byggjast á orðrétti þýðingu [*non verbum de verbo, sed sensum exprimere de sensu*] heldur merkingu frumtextans. Þýðingartextinn ætti að hafa gildi í sjálfum sér [...]“ (Jón G. Friðjónsson, 2006, bls. 6). Í ritum Rómverja kemur greinilega fram að meginregla við þýðingu á textum sé þekking á tungumálinu. Til að tileinka sér tungumál þarf að „[...] leita að hinum ólíku tjáningarleiðum og skapa nýjar“ (Ástráður Eysteinsson, 1996, bls. 39).

Margir málsmetandi Rómverjar voru sammála þeirri skoðun Cíceró að þýðandi gæti gefið sér leyfi og svigrúm fyrir frávik í þýðingunni frá orðalagi frumtexta til að merking textans héldist betur. Hugmyndir, almennur málþróttur og still gætu varðveist og textinn hljómað vel á móðurmálinu (Ástráður Eysteinsson, 1996, bls. 40).

Síðar færðust þýðingar á annað stig, fengu nýtt hlutverk, þ.e. að þýða Biblíuna og trúarjátningatexta. Kirkjufaðirinn Híerónimus vildi styrka stöðu kaþólsku kirkjunnar með því að þýða Biblíuna. Í Biblíubýðingu sinni - *Vulgötu* - bætti hann við Nýja testamentinu á grísku og vildi einnig að þýða Gamla testamentið. Athyglisvert er að þýðingin á *Vulgötu* er frekar frjálsleg bæði í orðalagi og setningaskipun. Það þýðir að hann var ekki algerlega samkvæmur sjálfum sér því hann segir sjálfur í bréfi að „[...] hann fylgi Cíceró þegar hann þýði úr grísku, nema, í þýðingu heilagrar ritningar, þar sem meira að segja sjálf orðaröðin sé verk Guðs“ (Ástráður Eysteinsson, 1996, bls. 41).

Þýðingar þekktust á miðöldum og útgáfa þeirra jókst þegar prentvél Guttenbergs kom til sögunnar árið 1440. Læsi jókst á þessum tíma því bækurnar urðu miklu ódýrar. Þýðingum fjölgæði mikið því það gátu ekki allir lesið latínu.

Frekari breytingar komu fram í þýðingum Martin Lúthers (1483–1546) sem er kallaður „faðir biblíubýðinga á vesturlandamál“ (Magnea J. Matthíasdóttir, munleg heimild, 24. september 2015). Hann þýddi Biblíuna (Nýja testamentið) á meðan hann var í haldi í kastalanum í Wartburg árið 1521 (Árni S. Daníelsson og Kristín Þ. Tómasdóttir, 2013). Áform Lúthers var að þýða texta á þjálan hátt og hann lagði fyrst og fremst áherslu á skilning.

Að hans mati átti venjulegt fólk að geta lesið Biblíuna og með því að þýða hana yrði hún aðgengileg almenningi (Ástráður Eysteinsson, 1996, bls. 54). Það merkir að þýðendum var veitt frelsi við vinnu sína, þeir gátu breytt orðalaginu eftir þörfum hverrar þjóðtungu. Biblán átti að vera eins og önnur verk, hún átti að vera skiljanleg. Markverðasta afleiðingin af þessum aðgerðum var sú að Biblán var þýdd á mörg tungumál, þ.e. rúmlega 2000 mál um víða veröld.

2.2.1 Friedrich Schleiermacher

Þýski guðfræðingurinn og heimspekingurinn Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768–1834) var lærður guðfræðingur auk þess sem hann tók að sér vinnu við að þýða verk Platons yfir á þýsku og þau eru meistaraverk þýðinga. Hann staðhæfir að í öllum löndum séu mismunandi tungumál, bæði ritmál og útdauð mál sem þurfi að rannsaka og þýða framfara vegna. Hann skilgreinir tvær aðferðir þar sem „*hin frjálsa* aðferð við skilningsleit gengur út frá því að skilningurinn komi af sjálfum sér [...] en *hin nákvæma* aðferð gerir ráð fyrir að það sé misskilningurinn sem komi af sjálfum sér“ (Kristinn Ólason o.fl., 2012, bls. 183). Eina leiðin til að öðlast skilning á texta er þekking lesanda á sögulegu samhengi textanna með því að „[...] beita málfræðilegum og málvísindalegum aðferðum og að lokum að treysta á [...] inngríp til þess að skilningurinn á textanum megi verða sem fullkomnastur“ (Kristinn Ólason o.fl., 2012, bls. 183). Það snýst ekki endilega um að þekkja inntak textans, frekar um að skilja hann sem listræna hugsun, sem listaverk.

Fyrirlestur Schleiermachers *Um mismunandi þýðingaraðferðir* var fluttur árið 1813 í Berlín og er enn jafn frægur um allan heim og hefur áhrif á vinnu þýðenda. Hann fjallar um þekkingu og fræðilegar röksemadir fyrir þýðingum þar sem Schleiermacher gerir greinarmun á tveimur svíðum þýðinga. Hann fjallar um trúarlegar og veraldlegar túlkanir í atvinnulífinu (nytjatextar) og eiginlegar þýðingar (skáldskapur, fræði(mennska)).

Að mati Schleiermachers verða þýðendur að hjálpa lesendum að skilja texta, þess vegna skilgreindi hann tvö þýðingarhugtök: endursögn/umorðun (e. *paraphrase*) og endursköpun/eftirlíkingu (e. *imitation*) sem teljast ekki til eiginlegra þýðinga (Schleiermacher, 2010, bls. 11).

Í fyrra tilfellinu þarf að leita að orði sem samsvarar orðinu í frummálinu, þá þarf jafnvel að finna annað orð eða bæta því við. Þýðandi má alls ekki gleyma að halda jafnvægi á milli „of mikils“ og „of lítils“. Endursögn kemur oft fram í formi athugasemda. Á hinn bóginн er endursköpun þar sem þýðandi á að endursemja áhrif frumtexans. Markmið þýðenda er að búa til eftirmynnd af frummálinu.

Samkvæmt Schleiermacher eru til tvær leiðir þýðinga sem þýðandi getur valið á milli (Schleiermacher, 2010, bls. 12). Þær snúast í eðli sínu um að færa lesandann til höfundarins eða öfugt - höfundinn til lesandans. Það síðarnefnda á að draga höfundinn til lesandans. Þýðandi á að hjálpa lesendum að skilja frummálið með því að endurskapa sömu tilfinningu sem hann (þýðandi) upplifði við lestar frumtextans. Markmið þýðanda er að sýna fram á að höfundurinn myndi þýða verk sitt nákvæmlega eins, á sama hátt ef hann kynni tungumál þýðandans vel (Ástráður Eysteinsson, 1996, bls. 77). Fyrra tilfellið bendir til einhverrar þekkingar lesanda á höfundi og frummálinu. Lesandi er færður til höfundarins, er togaður á einhvern hátt inn í veröld höfundar. Þýðandi er aðeins milliliður, einvers konar leiðbeinandi sem reynir að miðla nákvænum áhrifum sem hann varð sjálfur fyrir á meðan þýðingin átti sér stað.

2.2.2 Roman Jakobson

Roman Osipovitsj Jakobson (1896–1982) var rússneskur málfræðingur, einn áhrifamesti fræðimaðurinn á sviði hugvísinda á 20. öld. Í ritgerð sinni *Um málvísindalegar hliðar þýðinga* fjallar hann um gildi orðamerkinga í tungumálinu. Orðið *ostur* er notað sem dæmi og Jakobson bendir á að *ostur* sé í raun og veru ekki *ostur* fyrir hvern og einn - það þarf að komast í kynni við fjölda tákna til að útskýra óþekkt orð. Hann hefur þá skoðun að „[...] enginn geti skilið orðið „ostur“ nema hann hafi komist í tæri við þá merkingu orðsins sem það hefur fengið í orðasafni tungumálsins [...] Það eitt að benda á *ost* segir okkur ekki hvort *ostur* sé heiti sýnishornsins“ (Jakobson, 2004, bls. 173–174). Til að öðlast skilning á máltáknunum greinir hann þrenns konar þýðingar: þýðingu innan tungumálsins, þýðingu milli tungumála og þýðingu milli táknerfa (Jakobson, 2004, bls. 174).

Þýðing innan tungumálsins er þegar annaðhvort um umorðun er að ræða eða þegar annað orð með svipaða merkingu er notað. Ákveðin boð eru endursköpuð innan málkerfis, t.d. þegar saga fyrir börn er endursögð á annan hátt fyrir fullorðna eða öfugt en sama tungumál er notað (Ástráður Eysteinsson, 1996, bls. 27). Bækurnar *Leiðin út í heim* og *Palli var einn í heimnum* eru gott dæmi um þannig þýðingu. Í öðru lagi er talað um þýðingu milli tungumála, talað er um eiginlega þýðingu þar sem inntak er flutt yfir milli ólíkra tungumála. Dæmi um slíka þýðingu er þýðingartexti í bíómyndum eða sjónvarpi þegar tvö ólík tungumál eru notuð. Síðasti flokkurinn er þýðing milli táknerfa (umhverfing) sem á sér stað þegar boð eru endurflutt með öðrum tákniðli. Þýðandi endurkóðar upprunaleg málboð og sendir þau áfram (Ástráður Eysteinsson, 1996, bls. 28). Kvíkmyndir eða jafnvél leikrit gerð eftir skáldsögu (eins og leikritið Njála sem byggt er á Brennu-Njálssögu) eru góð dæmi um þessa aðferð.

2.2.3 Eugene Nida og jafngildi

Kenningar bandaríkska fræðimannsins Eugene Nida (1914–2011) vöktu mikla athygli þegar hann kom fram með hugtakið jafngildi (e. *equivalence*) í þýðingum. Hann fullyrti að engin tvö tungumál væru eins, þess vegna getur samsvörun milli þeirra ekki verið viðeigandi. Lykilhugtakið byggir á fullyrðingunni um að „þýðing geti ekki sagt hið sama og frumtextinn“ (Ástráður Eysteinsson, 1996, bls. 89) og af þeim ástæðum þarf að finna jafngildi með því að miðla merkingunni, stílnum og boðskap.

Nida skilgreinir tvenns konar jafngildi: formlegt jafngildi (e. *formal equivalence*) og áhrifajafngildi (e. *dynamic equivalence*). Það fyrra er eins nálægt frummálinu og mögulegt er og megináhersla er lögð á endursköpun eiginleika frumtextans. Hann segir sjálfur að „Formlegt jafngildi beinir athygli að boðunum sjálfum, bæði formi þeirra og inntaki [...]. Frá þessum formlega sjónarhóli er þýðanda í mun að boðin í viðtökumálinu svari eins nákvæmlega og mögulegt er [...]“ (Ástráður Eysteinsson, 1996, bls. 90).

Jafngildi af þessu tagi þýðir að þýðingin sé orð fyrir orð, merking fyrir merkingu. Þýðingin er nákvæm; form, still og setningagerð eru varðveitt þó þau gætu verið torskilin og erfið lesningar. Gott dæmi um formlegt jafngildi er Biblán (heilagur texti). Aftur á móti er til áhrifajafngildi þar sem megináhersla er lögð á viðtakandann og viðbrögð hans. Þýðingin á að „vekja“ lesanda með sömu áhrifum og frumtextinn hafði á sína lesendur. Jafngildi merkir hér „sömu áhrif“, fullkomna framsetningu og orðalag sem á að vera einhvers konar endurspeglun á merkingu frumtextans og aðlaga sig málfari þýðingarmálsins (Ástráður Eysteinsson, 1996, bls. 91–92).

Það er víst að hið fullkomna jafngildi þýðinga er ekki til en þýðandi getur notað aðferðir til að ná jafngildi að einhverju leyti, í menningu, formi texta o.s.frv. Þeim aðferðum er skipt í tvennt: beinar og óbeinar þýðingaraðferðir (Magnea J. Matthíasdóttir, munnleg heimild, 6. október 2015).

Í beinni aðferð eru notuð tökuorð, þ.e. orð eða orðatiltæki úr frumtexa eru notuð í stað orða eða orðatiltækja úr þýðingarmálinu þannig að orð úr frummáli er notað til að miðla hugmynd. Tökuþýðing af þessu tagi er einhvers konar lán úr frumtexta sem felst í því að orðið eða orðasambandið er þytt nákvæmlega, bókstaflega - orð fyrir orð (Magnea J. Matthíasdóttir, munnleg heimild, 6. október 2015).

Óbeinum þýðingaraðferðum er skipt í orðaskipti, merkingartilfærslu, jafngildi og aðlögun. Orðaskipti er mjög algeng aðferð þar sem orði úr einum orðflokki (t.d. lýsingaorðum) er skipt út fyrir orð úr öðrum orðflokki (t.d. nafnorð). Þetta er gert án þess að

merkingin breytist. Merkingartilfærsla felst í því að „þýðandi skiptir um sjónarhorn og leggur aðrar áherslur en frumtextinn“ (Magnea J. Matthíasdóttir, munnleg heimild, 6. október 2015).

Með jafngildi er notað það orðalag eða orð sem passar í samhengi textans, málvenjubundið form. Síðasta aðferðin er aðlögun og þar er óþekktu ástandi frummálsins skipt yfir í ástand sem er þekkt í markmáli þannig að það samsvarar frummálinu fullkomlega (Magnea J. Matthíasdóttir, munnleg heimild, 6. október 2015).

2.2.4 Skopos - reglan

Í upphafi áttunda áratugar tuttugstu aldar komst Hans Josef Vermeer ásamt Katharinu Reiss í kynni við Skoposkenninguna (þ. *Skopostheorie*) þar sem færð eru rök fyrir þeirri tilgátu að jafngildi sé alltaf æskilegt í vinnu þýðanda. *Skópos* merkir tilgangur eða markmið og þessi tilgangur á að vera lykilatriði í þýðingum í stað ítarlegs afrits af frumtextanum. Kenningin var nokkurs konar ómur eða viðbrögð vegna vaxandi eftirspurnar eftir þýðingum á lagatextum, auglýsingum, leiðbeiningum, fræditextum, handbókum o.s.frv. (Magnea J. Matthíasdóttir, munnleg heimild, 27. október 2015).

Til að þýða vel og á réttan hátt verður þýðandi að finna tilgang verksins sem getur breyst með tímanum og mikilvægt er að færa áherslu frumtextans yfir á marktextann. Merkilegt er að Skopos-reglan útilokar ekki jafngildi textanna en þýðandi er sá sem velur þýðingaraðferð og „ákveður hana í hverju tilviki með hliðsjón af texta og tilgangi“ (Magnea J. Matthíasdóttir, munnleg heimild, 27. október 2015).

Þýðandi setur fram markmið textans og væntingar markhópsins og er einhvers konar sérfraðingur, miðlari milli tveggja menningarheima, þar sem þýðingar eru ósýnilegur milliliður.

2.3 Þýðingaraðferðir

Í þýðingarferlinu verður þýðandi að byrja á að velja sér þá leið sem hann ætla að nota áður en hann byrjar að þýða frumtextann. Til þess notar þýðandinn ýmsa starfshætti fyrir þýðingar því textar eru ólíkir og það þarf að koma réttum upplýsingum á framfæri fyrir lesanda. Í bók sinni kynnir Jón G. Friðjónsson þrjár leiðir eiginlegra þýðinga en þær eru orðrétt þýðing (e. *metaphrase*), þýðing á grundvelli merkingar (e. *paraphrase*) og loks umorðun og endursögn (e. *imitation*) (Jón G. Friðjónsson, 2006, bls. 10).

Fyrsta leiðin, orðrétt þýðing, merkir að þýtt er orð fyrir orð og í henni felst mikil og nákvæm fylgni frumtextans og marktextans. Þýðandi endursegit nákvæmlega það sem var sagt í markmáli, fylgir öllu algjörlega, jafnvel orðum og línum.

Í annarri leiðinni, þýðingu á grundvelli merkingar, er fyrst og femst leitast við að miðla merkingu (merking fyrir merkingu) og áhersla lögð á greiningu, eða rannsókn textans þar sem reynt er að miðla skilningi til lesanda.

Briðja og síðasta leiðin er umorðun eða endursögn. Hér notar þýðandinn hvorki orðréttu þýðingu né þýðingu á grundvelli merkingar. Hann er „frjáls“ í vinnu sinni, óbundinn frumtextanum.

Þessu til viðbótar verður þýðandinn að uppfylla lágmarkskröfur sem tilskildar eru við vinnu þýðanda. Heimir Pálsson og Höskuldur Þráinsson benda í bók sinni á að þær kröfur megi draga saman í þrjá liði (Heimir Pálsson og Höskuldur Þráinsson, 1988, bls. 11):

1. Kunnátta í málinu sem þýtt er úr
2. Þekking á efninu sem verið er að fjalla um
3. Færni í því að skrifa lipurlega og skýrt á heimamálinu

Auk þessa er gott að taka tillit til nokkurra mikilvægra atriða sem ættu að vera grundvöllur allrar þýðingarvinnu, eins og tilgangur þýðinga, viðtakendur - hverjur eru hugsanlegir lesendur, markhópar, siðir, orðaröð og hvers konar málsmið á að nota þegar um mismunandi texta er að ræða. Þetta eru lágmarkskröfur sem þarf að hafa í huga áður en þýðingin hefst. Þýðandi þarf að gæta þess að fara að venjum markmálsins. Tilskilið er að „þýðing sé á lipru og eðlilegu máli og setningagerð og setningaskipan dragi ekki um of dám af erlendu fyrirmyndinni“ (Heimir Pálsson og Höskuldur Þráinsson, 1988, bls. 58).

Þýðingartextar eru ólíkir og vanur þýðandi gerir sér grein fyrir því að sama þýðingaraðferð hentar ekki öllum textum. Fræðimenn hafa skilgreint þýðingaraðferðir og einn af þeim er Peter Newmark (1916–2011) en hann aðgreindi og setti fram flokka aðferða fyrir þýðingar þar sem áherslan er annars vegar lögð á frummálið og hins vegar á þýðingarmálið (markmálið) (Jón G. Friðjónsson, 2006, bls. 13). Í sérhverjum flokki eru fjórir undirflokkar.

Í fyrsta floknum eru eftirfarandi undirflokkar aðferða:

Frá orði til orðs (e. *word - for -word*)

Orðrétt þýðing (e. *literal*)

Kórrétt þýðing (e. *faithful*)

Þýðing á grundvelli merkingar (e. *semantic*)

Í öðrum floknum eru eftirfarandi undirflokkar:

Aðlögun (e. *adaption*)

Frjáls þýðing (e. *free*)

Eðlileg þýðing (e. ‘*natural*’)

Þýðing á grundvelli tjáningar (e. *communicative*)

Hér á eftir verður þessum aðferðum lýst í stuttu máli.

2.3.1 Frá orði til orðs

Í þessari aðferð er þýðingin (versjónir) nákvæm. Orðaröð í setningum frumtexta er jafnvel haldið og orð eru þýdd ítarlega þar sem ekkert tillit er tekið til frumtexta „[...] einstök orð eru þýdd á grundvelli orðabókarmerkingar [...]“ (Jón G. Friðjónsson, 2006, bls. 13). Markmið þessara aðferða gætu verið ólík enda snúast þær um skilning á uppbyggingu frumtexta (skólapýðingar) eða um þróun grunntexta (lokaþýðingar).

2.3.2 Orðrétt þýðing

Þessi aðferð felst í því að einstök orð eru þýdd beint og orðaröðinni er fylgt eins nákvæmlega og hægt er. Orðrétt þýðing eða setning fyrir setningu getur orðið gölluð.

Sem dæmi má taka orðatiltækið *að reka inn nefið* þar sem merking orðatiltækisins tapast í orðrétti þýðingu.

- (8) *reka inn nefið* (kíkja í heimsókn), (Hermann Stefánsson, 2015a, bls. 17)
 wyrzucić w nos (henda inn nefi)

2.3.3 Kórréttar þýðingar

Í kórréttum þýðingum er áhersla lögð á nákvæma merkingu frumtextans þar sem reglur þýðingarmálsins eru þó ekki brotnar og texti skilar sem bestum skilningi til lesendanna. Að mati Jóns G. Friðjónssonar eru kórréttar þýðingar altíðar í biblíumáli 16. aldar (Jón G. Friðjónsson, 2006, bls. 13).

2.3.4 Þýðing á grundvelli merkingar

Meginatriði í þýðingum af þessu tagi er fyrst og fremst að varðveita fagurfræði þýðingarmálsins öfugt við kórréttu þýðingu. Einkennum höfundarins, eins og orðatiltækjum, líkingum, nýyrðum eða stakorðum, er haldið og allar setningar sem eru á einhvern hátt rangar eru látnar halda sér. Dæmi um þýðingar af þessu tagi má sjá í dæmi (9):

(9) *Reykingar eru mjög skaðlegar fyrir þig og þá sem eru nálægt þér.*

Palenie poważnie szkodzi Tobie i osobom w Twoim otoczeniu.

Reykingar alvarlega skaða þér og persónum í þínu umhverfi

2.3.5 Aðlögun

Þegar þýðandi vinnur samkvæmt þessari aðferð, þýðir hann „frjálslega“ með því að varðveita persónur, meginstefnu og fléttur frumtextans. Textinn sjálfur er mótaður að menningarumhverfi markmálsins. Aðlögun er notuð við þýðingu leikrita eða kveðskapar þar sem bundið mál er notað (Jón G. Friðjónsson, 2006, bls. 14).

2.3.6 Frjáls þýðing

Aðaláhersla í frjálsri þýðingu er fyrst og fremst á efni textans sem koma á til skila en ekki á ytra form textans, þ.e. „[...] merkingu frumtextans en ekki stíl hans“ (Jón G. Friðjónsson, 2006, bls. 14). Frjáls þýðing er frekar umorðun en nákvæm þýðing. Sem dæmi má nefna frasa sem vinsæll er í bíómyndum:

(10) *Pað er einhver að elta okkur.*

Mamy ogo.

Við erum með hala.

2.3.7 Eðlileg þýðing

Í eðlilegri þýðingu er mikilvægt að boðskapurinn komist til skila en oft eru notuð orðatiltæki og föst orðasambönd sem hafa enga samsvörum í frumtextanum. Frábært dæmi að mínu mati er íslenska orðatiltækið *farðu norður og niður* sem hefur ekki beina samsvörum í pólsku, a.m.k. ekki eins skáldega og á íslensku en skilaboðunum er hægt að koma til skila með öðrum orðum.

(11) *Farðu norður og niður!*

Idź do diabla!

Farðu til djöfulsins!

2.3.8 Þýðing á grundvelli tjáningar

Í þýðingu á grundvelli tjáningar er áherslan lögð á skilning frumtextans sem á að vera eins eðlilegur í markmáli og hægt er. Þess vegna eru rangar eða óskiljanlegar setningar leiðréttar eða umorðaðar. Megináhersla er lögð á boðskap frumtextans og því á þýðingin að vera einföld, fáorð og alþýðleg fyrir lesanda, t.d.

(12) *Reykingar drepa.*

Palenie zabija.

Niðurstöður Newmarks eru þær að tvær aðferðanna, þýðing á grundvelli tjáningar og þýðing á grundvelli merkingar, séu á einhvern hátt „fullkomnar“. Honum finnst þær nákvæmar og gagnorðar og greinarmunurinn milli þeirra sé sá að í þýðingu á grundvelli merkingar skipti höfundur og málhæfni hans máli á meðan í þýðingu á grundvelli tjáningar sé lesandi og málhæfni hans aðalatriðið (Jón G. Friðjónsson, 2006, bls. 15).

3. Um þýðinguna

3.1 Inngangur

Í þessum kafla verður rætt um þær þýðingaraðferðir sem ég nýtti mér í vinnunni við textann (kafli 3.2) og því næst í kafla 3.3 útskýrð helstu vandamál og lausnir. Þau vandamál tengjast í fyrsta lagi málfræðilegum einkennum eins og notkun fornafna og greinis í markmáli (3.3.1). Þá verður fjallað um menningarmun milli frum- og markmálsins sem birtist í orðatiltækjum, orðtökum og samsvörun þeirra í pólsku (kafli 3.3.2). Þó að flestir viti hvernig á að nota greinarmerki í setningum ætla ég að gera grein fyrir orðaröð, setningaskipan og greinarmerkjum í báðum tungumálum (kafli 3.3.3). Í síðasta kaflanum (3.3.4) er fjallað um þau vandamál sem voru ekki í meginhlutanum en eru vissulega þess virði að nefna og sýna þær aðferðir og úrræði sem voru notuð á meðan þýðingin stóð yfir.

3.2 Þýðingaraðferð

Þýðing er skemmtilegt en afar vandasamt starf. Í vinnu sinni verður þýðandi að finna samsvörun í markmálinu og reyna að forðast beina eða orðréttu þýðingu. Mikilvægt er að lesandi átti sig ekki á að hann lesi þýtt verk, textinn á að flæða en ekki trufla lesturinn.

Það eru heilmög dæmi sem lýsa ferli þýðingaraðferðanna og einnig stöðu þýðanda í því. Hann er einhvers konar milliliður og gegnir hlutverki bæði lesanda og þýðanda. Það er ekki nóg að hann lesi textann, hann verður að greina hann, ræða yfirlæslu og síðan aðlaga frumtextann að markmáli (Jón G. Friðjónsson, 2006, bls. 10).

Eins og bent var á í kafla 2.3 hér að framan eru nokkrar leiðir sem þýðendur geta valið. Ég ákvað að nota fyrst orðréttu þýðingu til að fylgja frumtextanum og ná mikilvægustu atriðunum. Bein þýðing er nauðsynleg til að fá þá fullvissu að ég viti um hvað textinn fjallar. Á hinn bóginn var ég meðvituð um að lesandi myndi ekki skilja þessa „grófu“ þýðingu, þess vegna skipti ég um aðferð í annarri umferð og hóf að nota aðferð sem flokkast undir þýðingu á grundvelli tjáningar (sjá kafla 2.3.8).

3.3 Vandamál og lausnir

3.3.1 Fornöfn og greinir

Notkun fornafna og greinis í íslensku og pólsku er ekki sú sama, þess vegna var ég í vanda á meðan þýðingin stóð yfir.

Í fyrsta lagi koma fornöfn í íslensku oft í staðinn fyrir nöfn, nafnliði eða nafnorð og hægt er að flokka þau eftir þeim hlutverkum sem þau gegna. Höskuldur Þráinsson skiptir þeim

í sex flokka í bók sinni en ég ætla að einbeita mér sér í lagi að persónufornöfnum (Höskuldur Þráinsson, 2006, bls. 214).

Íslensk persónufornöfn koma í stað orða eða nafnliða til að forðast endurtekningu. Á pólsku hafa þau sama hlutverk en eru samt ekki sífellt í notkun. Í pólsku má t.d. sleppa fornafni eins og sjá má í dæmum (13) og (16). Vandamálið varðandi persónufornöfnin er að hluta til fólgjóð í því að kyn nafnorða í íslensku samsvarar ekki alltaf því pólska og kyn nafnorðsins ákvarðar kyn persónufornafnsins sem er notað í stað þess. Lítum á dæmi úr textanum¹:

- (13) *Hún [bögn] er þunn eins og skurn á eggī* (bls. 7)

[ona] jest cienka jak skorupka jajka

hún er þunn eins og skurn eggs

- (14) *[...] hefur þessi svampur verið lifandi* (bls. 14)

[...] kiedyś ta gqbka żyła

[...] einhverntíma þessi svampur lifði

- (15) *Eða kannski var fólkijó sett í sóttkví [...]* (bls. 16)

Albo może poddano ich kwarantannie [...]

Eða kannski settu beim í sóttkví [...]

fólkijó - ludzie *þau - ich*

Orðið *þögn* í dæmi (13) er kvenkyns og samsvarar því pólska orðinu *cisza* sem er líka í kvenkyni. Notkun persónaforfna í þessu tilfelli er því auðveld og eðlileg. Hins vegar er orðið *svampur* sem er karlkynsorð í íslensku en kvenkyns í pólsku - *gqbka* - sem getur valdið erfiðleikum ef þýðandi vandar sig ekki í vinnu sinni. Síðast en ekki síst erum við með dæmi (15) sem er afar áhugavert í eðli sínu því pólska málfræðilega formið samsvarar alls ekki því íslenska. Orðið *fólk* í íslensku er í hvorugkyni eintölu en í pólsku er orðið *ludzie* í fleirtölu og karlkyns.

Í öðru lagi er ákveðinn greinir í íslensku sem „[...] táknað eitthvað sem hefur verið nefnt áður í samræðunum eða er þekkt af samhengi“ (Höskuldur Þráinsson, 2006, bls. 227). Greinir beygist í kynjum, tölu og föllum og er yfirleitt skeytt við nafnorð í íslensku eða er í lausi formi og stendur þá á undan lýsingarorði. Pólska hefur ekki ákveðinn greini en

¹ Í þessum kafla verður vísað í bók Hermanns Stefánssonar, *Leiðin út í heim*, með blaðsíðutali á eftir dæmum.

ábendingaornafnið *pessi*, á pólsku *ten*, er notað í staðinn. Athyglisvert er að bæði ábendingaornafni og greininum í völdum íslenskum setningum er sleppt í þýðingunni ef vísbendingar um nafnorðið koma úr samhenginu eins og sést í dæmi (16):

- (16) *Hann stendur drykklanga stund og horfir á skóna.* (bls. 15)

(On) Stoi dluższą chwilę i patrzy na (buty) nie.

(hann) stendur lengri stund og horfir á (skó) þá.

Í þessu dæmi ákvað ég að sleppa persónuornafni *hann* og nafnorðinu *skó* til að forðast endurtekningu og ég notaði ekki ábendingaornafnið af sömu sökum.

Í dæmi (17) er ábendingaornafninu sleppt þrátt fyrir að það hafi ekki verið talað áður um stelpu en sagnorðið *pekkja* gefur einhvers konar vísbendingu um að aðalpersóna tali um tiltekna stelpu, um stelpu sem er þekkt. *Mjólkurbúðinni* er hins vegar skipt yfir í ábendingaornafnið *pessi* til að forðast endurtekningu.

- (17) *Hann pekkir stulkuna sem afgreiðir í mjólkurbúðinni mætavel* (bls.18)

Zna bardzo dobrze dziewczynę, która sprzedaje w tym sklepie.

Pekkir mjög vel stulkuna sem selur í pessari búð.

3.3.2 Föst orðasambönd og orðatiltæki

Við þýðingu fastra orðasambanda af einu máli yfir á annað þarf að hafa í huga að orðasambönd er ekki hægt að þýða orðrétt, orð fyrir orð. Þýðandi verður að finna út merkingu orðasambandsins og finna samsvörum í markmáli í samræmi við jafngildisreglu. Jón G.Friðjónsson bendir á reglur sem þarf að hafa í huga til að ná réttri merkingu og þær eru m.a. málfræðilegar, setningafræðilegar, beygingarreglur og orðfræðilegar reglur (Jón G. Friðjónsson, 2006, bls. 24).

Í þessum kafla verður rætt um orðfræðilegar reglur, sérstaklega um föst orðasambönd og orðatiltæki.

Orðasambönd eru ekkert annað en samband einstakra orða þar sem merking þeirra er augljós og bein þegar þýtt er bókstaflega, orð af orði - en hún verður annarleg, þegar um fasta frasa er að ræða. Talað er um föst orðasambönd þegar átt er við fleiri en tvö orð sem standa saman. Samhengi hefur mikil áhrif á merkingu, þess vegna er mikilvægt að finna út rétta samsvörum og þýða ekki beint, það þarf að finna „[...] staðgengla fyrir þau, þ.e. samsvarandi

eða jafngilt orðtak, eða orða merkingu þeirra á almennan hátt“ (Heimir Pálsson og Höskuldur Þráinsson, 1988, bls. 37).

Uppruni orðatiltæka er misjafn, flest eru tekin úr bókmenntum, sérstaklega fornþókmenntum, sum vísa til Bibliunnar, sjómennsku eða veðurs. Orðatiltæki er hugtak sem lýsir föstu orðasambandi eða orðtaki (myndhverf orðasambönd), einnig fastar líkingar. Orðatiltæki er annars eðlis en málshættir, því þau innihalda ekki ákveðna lífspeki eða lífsviðhorf (Heimir Pálsson og Höskuldur Þráinsson, 1988, bls. 40).

Bæði orðatiltæki og föst orðasambönd geta valdið þýðendum vandræðum þar sem orðatiltæki geta brotið málfræðireglur, geta verið notuð í beinni eða óbeinni merkingu eða átt samsvörun í markmáli sem hefur öðruvísi merkingu. Þess vegna er gott að hafa í huga tvær leiðir sem algengastar eru við þýðingu, þ.e. umorðun og notkun samsvarandi orðatiltækja (Jón G. Friðjónsson, 2006, bls. 27). Línum á nokkur dæmi:

1. Föst orðasambönd

(18) *(fara) á fætur* (bls. 6)

wstać z łóżka

standa upp úr rúmi

(19) *vera háður e-m/e-u* (bls. 11)

być uzależniony od kogoś/czegoś

vera háður einhverjum/einhverju

(20) *skál i botn* (bls. 49)

do dna!

til botns!

(21) *það skin i rifbeinin* (bls. 70)

sama skóra i kości

stök skinn og bein

Í dæmum (18), (20) og (21) er umorðun notuð og orðalaginu er breytt því orðrétt þýðing er ekki viðeigandi og myndi vera röng í því formi, t.d.:

- (18) *(fara) á fætur*
*iśc na stopy – merkingin hér er bókstafleg og hefur ekki merkinguna *fara fram úr**
- (20) *skál i botn – í pólsku er tvíræð merking eins og í íslensku 1.miska (skál, ilát) do dna,*
2. (að skála) do dna
- (21) *það skin í rifbeinin - świeci w zebra – orðréttu þýðingin í pólsku hefur ekki*
*merkinguna *horaður**

Dæmi (19) samsvarar nokkurn veginn pólska máltaðkinu *być uzależniony od kogoś/czegoś* og er algengt í notkun.

2. Orðatiltæki með yfirfærða merkingu.

- (22) *sofið á sitt græna eyra - sofa áhyggjulaust* (bls. 6)
- (23) *vera með lífið í lúkunum - vera dauðhræddur* (bls. 14)
- (24) *reka inn nefið - kíkja inn* (bls. 17)

Eins og áður var nefnt eru tvær leiðir í þýðingu orðatiltækja notaðar. Ég ákvað að nota umorðun því erfitt er að finna rétta samsvörun í þýðingarmáli, sérstaklega í dænum á borð við dæmi (22) fyrir ofan þar sem bein þýðing orðanna *sofið á sitt græna eyra* myndi vera óskiljanleg, ef ekki hlægileg, og tekin úr samhengi. Með dænum (23) *vera með lífið í lúkunum* og (24) *reka inn nefið* er hægt að nota samsvarandi orðatiltæki á einhvern hátt ef merkingin væri sú að í fyrra dæminu myndi Palli deyja úr ótta. Í þessu tilviki er mögulegt að segja í þýðingarmáli að hann *sé með sál í öxlunum*, en eins og nefnt var áður einsetti ég mér að umorða setningu því samsvörun hljómar frekar illa í þessu samhengi. Í dæmi (24) - *að reka inn nefið* - væri samsvörun viðeigandi ef Palli væri nærgöngull og kíkti inn af forvitni.

3.3.3 Orðaröð, setningaskipan og greinarmerki

Ásta Svavarsdóttir og Margrét Jónsdóttir staðhæfa að í einföldum setningum í íslensku standi frumlagið yfirleitt fremst, því næst sögnin og síðan sagnfylling eða andlag (Ásta Svavarsdóttir og Margrét Jónsdóttir, 2009, bls. 24). Höskuldur Þráinsson heldur áfram og segir að orðaröð í málfræðilegri umræðu sé ekki aðeins ‘röð orða’ heldur frekar ýmsar reglur um röð einstakra orða eða setningarliða innan setninga eins og: staða lýsingarða, forsetninga, persónubeygðrar sagnar o.s.frv. (Höskuldur Þráinsson, 2006, bls. 279). Í pólsku er málfræðilegt hlutverk í bakgrunni og orðaröð er frekar laus en samt ekki frjáls því breytt orðaröð má ekki leiða til

þess að setningin verði málfræðilega ótæk, óskynsamleg eða misvísandi. Í pólsku er venjan að sagnorð sé í öðru sæti en það getur verið jafnvel í fyrsta sæti í fullyrðingum því ónauðsynlegt er að nota persónuornafn í setningu eins og áður var nefnt (kafli 3.3.1). Í íslensku vísa sagnorð ekki til kyns nafnorða þess vegna notaði ég lýsingarorð til útskýra muninn milli tungumálanna því í pólsku vísa bæði sagnorð og lýsingarorð með endingunni til kyns þess sem talað er um. Sem dæmi má taka eftirfarandar setningar úr frumtexta:

- (25) *Hann er einn í herberginu [...]* (bls. 5)

Jest sam w pokoju [...]

Er aleinn í herbergi [...]

- (26) *Hann blygðast sín ekki* (bls. 70)

Nie wstydzi się

Ekki blygðast sín

Eins og sést í dæmi (25) er persónuornafninu *hann* sleppt og kemur sögnin *jest* (ísl. *er*) fremst. Til að vita hvort um konu eða karl sé talað má líta á lýsingarorð *sam* - (ísl. *aleinn*) og endingu þess. Þegar stofn lýsingarorðs endar á samhljóði *-m* er karlkyn endingarlaust í nefnifalli eintölu. Kvenkyn lýsingarorða er myndað með sérhljóðinu *-a*; *sama*.

Dæmi (26) er gagnlegt að því leyti að í því felst mismunur í orðaröð milli pólsku og íslensku. Sagnorðið er í öðru sæti í báðum tungumálum, persónuornafninu *hann* er hins vegar sleppt í pólsku og síðan er staða neitunarinnar *ekki* ólík í málunum tveimur. Í pólsku kemur hún alltaf á undan sagnorði en í íslensku fylgir hún sagnorðinu.

Reglan um sögn í öðru sæti í íslensku gerir það að verkum að sögnin fer á undan frumlaginu þegar einhver liður úr setningunni er færður fremst, t.d. til áherslu (Höskuldur Þráinsson, 2005, bls. 25–26). Þetta er ekki algild regla í pólsku og hægt er hafa frumlagið á sínum stað, þ.e. á undan sögn, eða á eftir sögninni eins og við sjáum í dæmi (27):

- (27) *Á næsta mann notar hann skjall.* (bls. 48) **Á næsta mann hann notar skjall.*

Przy następnej osobie używa (on) pochlebstwa

Á næsta mann notar (hann) skjall

Przy następnej osobie (on) używa pochlebstwa

Á næsta mann (hann) notar skjall

Langar setningar geta verið til trafala í markmálinu því auðvelt er að missa sjónar á markmiði frumtextans. Í þýðingunni ákvað ég að brjóta þær upp og breyta þeim í stuttar setningar með innskotum orða án þess að merkingin hyrfi eða breyttist. Í rauninni þurfti ég að nota innskot, bæta við orðum, til að ná takmarkinu.

Á hinn bóginn sameinaði ég stundum stuttar setningar í eina setningu og gerði það í sama tilgangi. Línum á dæmi (28) og (29):

(28) *EKKI YFIRLÝSINGU UM AÐ EINSTAKLINGURINN SKULI SKYNJA SIG SEM HLUTA AFFRAMLEIÐSLUKEÐJU SEM BYRJAR Á HÆNU SEM GETUR AF SÉR EGG SEM FÆRT ER NEYTANDA Í KAPÍTALÍSKU SAMFÉLAGI, SEM BORGAR FYRIR ÞAÐ MEÐ VINNU SINNI.* (bls. 18)

1. Brak jakiegokolwiek oświadczenia o tym, że jednostka będzie postrzegać siebie, jako Skortur á hvað sem er yfirlýsingum um það að einstaklingur skuli skynja sig sem część łańcucha produkcyjnego.
hluta framleiðslukeðjunnar.
2. Łańcucha, który zaczyna się od kury znoszącej jajko, które następnie jest keďju, sem byrjar frá hænu sem hafði getið sem næst er af sér egg, przekazywane do konsumenta, który w społeczeństwie kapitalistycznym musi za to fært til neytanda, sem i samfélagi kapítalisku verður fyrir það jajko zapłacić swoją pracę.
egg borga sinni vinnu

(29)

1. *Hann gáir í annað rím, gegnt hinu.*
2. *Það er einnig mannlaust.* (bls. 11)

1. Spogląda na drugie łóżko stojące naprzeciw, które również jest puste.

Gáir á annað rím stendur á móti, sem einnig er tómt

Oft þurfti ég að breyta textanum lítillega með því að bæta við orðum í pólsku þýðinguna. Það gerir það að verkum að skilningur viðtakanda á textanum eykst og textinn sjálfur verður aðeins gagnsærri eins og í dæmum (30) og (31):

(30) *Við skulum bara kalla hann Palla.* (bls. 10)

Będziemy go nazywać zdrobniale Palli.

Verðum honum kalla býðlega Palli

(31) *Loksins hættir hún að gefa og þakkar fyrir sig.* (bls. 26)

W końcu maszyna przestaje wydawać banknoty i dziękuje.

Loksins vél hættir að gefa út seðlar og þakkar

Síðast en ekki síst þyddi ég milli orðaflokka. Ég gerði það aðeins einu sinni í textanum en vil benda á að það er algeng aðferð í þýðingum yfir á pólsku. Sem dæmi má nefna hér setningu úr frumtexta (bls.10) þar sem nafnorðinu *umhverfi* var breytt yfir í lýsingarordið *umkringdur*. Setningin verður með því móti hæf og hljómar betur.

(32) *Pögnin í umhverfinu (no.) stingur því i stúf við hávaðan í höfði Páls og magnast.*

Otaczajcą (lo.) cisza wzrasta i koliduje z halasem w głowie Palla.

Umkringda þögn magnast og stingur í stúf við hávaðan í höfði Páls.

Það sem áreiðanlega greinir frumtexta frá marktexta eru greinarmerki og notkun þeirra í báðum tungumálum því reglur eru ekki þær sömu í öllum málum. Til dæmis eru kommur í íslensku notaðar í upptalningu eða til að afmarka innskot eða viðbætur, semíkommur til að aðgreina liði í upptalningu eða sem lesmerki og síðast en ekki síst tvípunktur sem er einnig notaður sem lesmerki í tengjandi merkingu og auk þess til að tákna einhvers konar framhald eða röksem, skýringu. Til viðbótar er bandstrik mikið notað í pólsku en í íslensku eru kommur notaðar á sama hátt, og líka semíkommur eða svigar en til meiri áherslu, oft til að tákna andstæðu (Baldur Sigurðsson og Steingrímur Þórðarson, 2004, bls. 48–51). Reglur um punkta eru mjög oft keimlíkar frá einu máli til annars, þar sem punktar afmarka málsgreinar í samfelldum texta eða tákna hlé í lestri. Heimir Pálsson og Höskuldur Þráinsson telja að þýðandi verði að gæta að reglum þýðingarmálsins og ekki láta frumtextann ráða öllu. Þýðandi verður að laga greinarmerkjasetninguna að reglum markmálsins og bæta við að það sé eðlilegt að gæta reglunnar um punkta, þ.e. að setja þá á svipaðan stað og í frumtextanum (Heimir Pálsson og Höskuldur Þráinsson, 1988, bls. 56). Í þýðingunni notaðist ég við reglur um greinarmerkjasetningu sem gilda í pólsku og eru að mörgu leyti öðruvísi en í íslensku. Lítum á nokkur dæmi:

(33)

„Góðan dag“, hefði hann sagt eins og ekkert væri. „Ég ætla að fá tólf egg.“ (bls. 18)

- Dzień dobry - powiedział jak gdyby nigdy nic - Chciałbym kupić dwanaście jajek.

(34)

En hvað það er gaman að vera bara einn í öllum heiminum, hugsar Palli með sér. Maður þarf ekki á skemmandi fyrirbærum eins og peningum að halda og getur komið þeim í góðar þarfir. (bls. 29)

„Ale jest super być samemu na świecie“ - myśli sobie Palli - „Człowiek nie potrzebuje żadnych destrukcyjnych fenomenów, choćby takiego jak posiadanie pieniędzy, więc może przeznaczyć je na dobre cele“.

(35) Síðan halda þeir áfram hvor sína leið. (bls. 21)

Potem idą dalej - każdy w swoją stronę.

Bandstrik eru notuð á margi konar hátt í pólsku eins og þessi dæmi sýna. Ég ákvað að velja þessi sem eru dæmigerð í þýðingunni minni. Fyrst og fremst eru strik notuð í byrjun allra samtala í skáldverkinu og ef það koma ummæli frá sögumanni, þá birtist strik beggja vegna eins og sýnt er í dæmi (33) hér að ofan. Þar á eftir er innri einræða eða hugsanir sem geta einnig verið afmarkaðar með striki. Í pólsku eru nokkrar leiðir til að merkja hugsanir og ég ætla að taka setninguna í dæmi (34) til að sýna þá möguleika. Mikilvægt er að hugsanir má ekki byrja með striki eins og samtal. Það eru fimm möguleikar í pólsku (Pomianek, 2014):

1. „Ale jest super być samemu na świecie“ - myśli sobie Palli. „Człowiek nie potrzebuje żadnych destrukcyjnych fenomenów, choćby takiego jak posiadanie pieniędzy, więc może przeznaczyć je na dobre cele“.
2. „Ale jest super być samemu na świecie - myśli sobie Palli. - Człowiek nie potrzebuje żadnych destrukcyjnych fenomenów, choćby takiego jak posiadanie pieniędzy, więc może przeznaczyć je na dobre cele“.

3. „Ale jest super być samemu na świecie”, myśli sobie Palli. - „Człowiek nie potrzebuje żadnych destrukcyjnych fenomenów, choćby takiego jak posiadanie pieniędzy, więc może przeznaczyć je na dobre cele”.
4. *Ale jest super być samemu na świecie* - myśli sobie Palli. *Człowiek nie potrzebuje żadnych destrukcyjnych fenomenów, choćby takiego jak posiadanie pieniędzy, więc może przeznaczyć je na dobre cele.*
5. Ale jest super być samemu na świecie - myśli sobie Palli. Człowiek nie potrzebuje żadnych destrukcyjnych fenomenów, choćby takiego jak posiadanie pieniędzy, więc może przeznaczyć je na dobre cele.

Ég ákvað að nota fyrstu aðferðina í þýðingunni, því hún er algengust í pólskum þýðingum. Hér má líka nefna að gæsalappir í íslensku og pólsku eru ekki nákvæmlega eins og dæmin hér að ofan sýna.

Dæmi (35) sýnir annað hlutverk striksins, þar sem áherslan er sett á síðari liði í setningu til að vekja athygli lesandans og komast hjá misskilningi. Í þýðingu minni á setningunni *Síðan halda þeir áfram hvor sína leið bætti ég við bandstriki á undan liðnum hvor sína leið: Potem idą dalej - każdy w swojej stronę*. Hlutverk striksins er fyrst og fremst að forðast tvíræðni, að leggja áherslu á það að hér er Palli og spegilmynd hans sem um er rætt.

Kommunotkun í pólsku er mikilvægt lesmerki og kemur fram mun oftar en í íslensku. Eftirfarandi dæmi sýnir þetta vel:

- (36) *Þeir hafa ekki takngildi því að sá sem á allt þarf enga miða til marks um að hann en ekki einhver annar eigi kýr, sleikjó, inneign í banka, vinnustundir að baki.* (bls. 30)

Nie mają wartości znaczeniowej, ponieważ ten, kto ma wszystko, nie potrzebuje żadnych papierów, by świadczyły, że to on, a nie ktoś inny jest w posiadaniu krowy, lizaka, salda w banku czy przepracowanych godzin.

Upptalningarkommur sem afmarka orð, liði eða setningar eru á sama stað bæði í frum- og markmáli en auk þess er komma notuð í pólsku á undan samtengingum (*því - ponieważ, um - by, en - że, a*) til að tengja liði eða afmarka inniskot (*því að sá sem á allt - .., ponieważ ten, kto ma wszystko, ..*) (Wydawnictwo Naukowe PWNa, 1997–2014).

Síðast en ekki síst eru reglur um notkun stórra og lítilla stafa mismunandi í íslensku og pólsku, einkum hvað sérnöfn varðar. Á íslensku er almenn regla að sérnöfn (eiginnöfn, heiti) á að skrifa með stórum staf (Baldur Sigurðsson og Steingrímur Þórðarson, 2004, bls. 10) og það sama á við í pólsku en í dæmi um vörumerki ákvað ég að nota lítinn staf í markmáli. Lítum á dæmi:

(37) Telefunken - útvarp (bls. 10)

radio telefunken

útvarp telefunken

(38) Mosvits Lada (bls. 24)

moskwicz łada

Í frummálinu eru sérnöfn skrifuð með stórum staf og það er nákvæmlega eins í markmáli en ef ég vildi hafa þetta eins og er í textanum þá þyrfti ég að bæta við að það sé bíll af Lada gerð (*samochód marki Łada*), bíll af Moskvits gerð (*samochód marki Moskwicz*) og lokins útvarp af Telefunken gerð (*radio marki Telefunken*). Í pólsku er meginreglan sú að skrifa heiti ýmssa framleiðsluafurða með litlum staf og þau koma fram sem algengt nafn varanna, t.d. bíla, myndavéla, hjóla, skóa, útvarpa eða sjónvarpa o.s.frv. Þess vegna get ég skrifað łada, moskwicz og telefunken (Wydawnictwo Naukowe PWNb, 1997–2014). Til viðbótar erum við með samskiptasíðuna Facebook sem skrifuð er með stórum staf á íslensku (bls. 35). Reglan í pólsku er sú að heiti samskiptasíðanna getur verið skrifað bæði með stórum eða litlum staf en verður að vera skáletrað (Wydawnictwo Naukowe PWNC, 1997–2014). Í þýðingunni hélt ég áfram að nota stóran staf í orðinu *Facebook*.

Öll greinarmerki eru mikilvæg því þau gera texta aðgengilegan, samkvæman og eiga að stuðla að betri skilningi, viðtöku og skynjun. Nauðsynlegt er að nota þau vel og í samræmi við reglurnar.

3.3.4 Önnur vandamál

Í þessum kafla ætla ég að sýna hvaða úrræði ég fann við þeim vandamálum sem eru ef til vill ekki mörg í frumtexta en hafa mikil áhrif á þýðinguna. Í þessum hópi eru hlutir eins og breyting erlendra nafna, forliðir og jafngildi/hliðstæða þeirra í pólsku og síðan hugtök tengd menningu

Ég einsetti mér að þýða ekki íslensk nöfn og staðarheiti en ég notaði ekki íslensku stafina á og í heldur pólska samsvörun þeirra, þ.e. *a* og *i* eins og sjá má í næstu dæmum.

(39) *Páll - Pall* *Stína - Stina* *Reykjavík - Reykjavik*

Nafni danska stjórnmálamannsins *Thorvald Stauning* þýddi ég ekki heldur, þar sem pólsk samsvörun er nákvaemlega eins. Það sama á við orðið *Facebook*, þótt það sé einhvers konar slangur bæði á íslensku og pólsku, og orðin *feisbók* (*isl.*) - *fejsbuk* (*pl.*) séu líka í notkun.

Nauðsyn þess að þýða erlend nöfn yfir á markmálið er frekar sjaldgæf, nema þá að „[...] þau hafi einhverja sérstaka merkingu eða skírskotun í frumtextanum sem ástæða kann að vera til að reyna að ná“ (Heimir Pálsson og Höskuldur Þráinsson, 1988, bls. 27). Þrátt fyrir að nafnið *Páll* hafi sína samsvörun í pólsku - *Pawel* - tók ég þá ákvörðun að breyta ekki nafninu og hafa það eins og er í frumtexta að sérhljóðinu á undanskildu sem varð *a* í þýðingunni eins og áður var nefnt. Ástæðan er sú að sagan gerist hugsanlega á Íslandi og er fyrir Íslendinga eða þá sem skilja íslensku. Auk þess er bókin ásamt aðalpersónu einhvers konar „tengill“ milli barna- og fullorðinsheimanna. Eins og áður var nefnt þarf að vita hver *Palli* var og um hvað bókin *Palli var einn i heminum* fjallar til að öðlast skilning og til að finna tengsl við bókina *Leiðin út i heim*. Nafnið er mikilvægt atriði sem er í báðum bókunum, þess vegna ákvað ég að breyta því ekki. Auk þess nær pólska gælunafnið *Pawełek* ekki stemningu bókarinnar eins og í frummtextanum. Til að koma lesendum í skilning um íslenska nafnið og gælunafnið og til að sýna muninn milli *Pall* og *Palli*, bætti ég orðinu *þýðlega* við nafnið *Palli* eins og sýnt var í dæmi (30) í kafla 3.3.3 hér að framan.

Forliðir geta vafist fyrir þýðendum. Forliðir eru sjálfstæð orð (ólíkt forskeytum) og eru notaðir til áherslu. Þeir eru oft fastbundnr ákveðnum lýsingarorðum. Ekki er hægt að þýða þá orðrétt því þeir eru hluti af samsettu orði og hafa þá ekki sömu merkingu og þegar þeir standa sér. Lítum á dæmi:

(40) *drykk-langur* (bls. 15)

dluższa chwila

lengri stund

(41) *gal-tómur* (bls. 18)

opustoszalą

yfirgefinn

(42) *hund-leiðast* (bls. 34)

śmiertelnie nudne

dauðleiðast

(43) *stein-þegjandi* (bls. 49)

w milczeniu

þegjandi

Ef ég myndi þýða þessa forliði orðrétt þá yrði þýðingin ótæk og óskiljanleg fyrir lesanda. Þess vegna þurfti ég að finna yfirmerkingu þeirra og finna orð sem hafa nákvæma samsvörun í þýðingamáli. Dæmi (43) er áhugavert að því leyti að það er til nákvæm samsvörun í pólsku en merkingin er ólík. Að þegja eins og steinn er notuð um mann sem geymir leyndarmál og segir engum frá þeim.

(44) *stein-þegjandi*

milczeć jak kamień

þegja eins og steinn

Þó að hugtök tengd íslenskri menningu, sérstaklega þjóðtrú, séu ekki mörg í bókinni, langar mig samt að benda á eitt sem er mikilvægt að mínu mati og á skilið að vera útskýrt í þessari ritgerð. Hér á ég við orðið *fjöregg* (bls. 30) sem myndi vera ótækt ef ég vildi þýða það orðrétt *fjöregg - jajko życia ‘egg lífsins’*, því það segir pólskum viðtakendum ekkert um hvað sögumaðurinn er að tala og hvaðan skírskotunin kemur. Úrlausnin var að finna hliðstæðu í pólskri menningu. En hvað þýðir *fjöregg*? Í Íslensku orðabókinni kemur eftirfarandi orðskýring: „egg sem varðveitir líf viðkomandi aðila“ (*Íslensk orðabók*, 2010, bls. 234) og hugtakið kemur úr íslenskum þjóðsögum sem tengdar eru tröllum. Sem dæmi má nefna hér ævintýrasöguna *Sagan af Hlini Kóngssyni* þar sem útskýringin um eiginleika fjöreggs kemur lesendum í skilning: „Hann spyr hvurt það [fjöreggið] ekki megi brotna. Skessa segir að þá séu þær báðar dauðar“ (Jón Árnason, 1961, bls. 413). Mikilvægt var að finna pólskan frasa með sama alvöruþrungna blæ sem var einkum erfitt verkefni.

4. Lokaorð

Í þessari ritgerð var fjallað um þýðingar almennt, sögu þeirra og aðferðir sem notaðar eru í vinnu þýðanda en fyrst og fremst um helstu vandmál sem þýðandi þarf að glíma við. Ritgerðinni var skipt í fjóra kafla.

Í fyrsta kafla var rætt um bókina sem ég hafði valið til að vinna með, þ.e. *Leiðin út í heim* eftir Hermann Stefánsson, um höfundinn sjálfan, líf hans og starf. Auk þess var fjallað um nokkur einkenni stílsins sem greinir þessa bók frá öðrum.

Í næsta kafla komu fram fræðilegar og sögulegar upplýsingar um þýðingar, hlutverk þeirra í tímans rás, allt frá Rómaveldi til nútímans. Í þriðja kafla var svo þýðingarvinnan sjálf til umfjöllunar. Rætt var um helstu vandamál og fjallað um þá þætti sem eru ólíkir í tungumálunum tveimur, íslensku og pólsku, ásamt úrræðum og tilsvarandi dæmum.

Vinna þýðanda er krefjandi að mínu mati. Þess vegna var ritun þessarar ritgerðar einhvers konar áskorun og góður undirbúningur fyrir næsta verkefni. Í þýðingarvinnunni hef ég kynnst ýmiss konar orðatiltækjum og orðaforða sem verða áreiðanlega nytsöm í framtíðinni. Öll kunnátta og færni sem ég hef öðlast í námi mínu undanfarin þrjú ár voru án efa nothæf við samningu þessarar ritgerðar.

Heimildaskrá

Árni Svanur Daníelsson og Kristín Þórunn Tómasdóttir. (2013). Biblán. Lúther.is. Vefsíða. Sótt 4. apríl, 2016. <http://luther.is/biblian/>

Ásta Svavarsdóttir og Margrét Jónsdóttir. (2009). *Íslenska fyrir útlendinga: Kennslubók í málfræði*. Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands.

Ástráður Eysteinsson. (1984). Bókmenntir og þýðingar. *Skírnir* 158, 19–65.

Ástráður Eysteinsson. (1996). *Tvímæli: þýðingar og bókmenntir*. Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun, Háskólaútgáfan.

Baldur Sigurðsson og Steingrímur Þórðarson. (2004). *Lykill að stafsetningu og greinarmerkjum*. Reykjavík: Mál og menning.

Heimir Pálsson og Höskuldur Þráinsson. (1988). *Um þýðingar*. Reykjavík: Iðunn.

Hermann Stefánsson. (2015a). *Leiðin út í heim*. Selfoss: Sæmundur.

Hermann Stefánsson. (2015b). Bók á að vera óvissuferð. Viðtal. Viðtalið tók Jórunn Sigurðardóttir. *Ríkisútvarpið. Rás 1.* 14. nóvember. <http://www.ruv.is/frett/bok-a-ad-vera-ovissuferd>.

Höskuldur Þráinsson. (2005). *Íslensk tunga III. bindi. Setningar. Handbók um setningafræði*. Reykjavík: Almenna bókafélagið.

Höskuldur Þráinsson. (2006). *Handbók um málfræði*. Kópavogur: Námsgagnastofnun.

Ingibjörg Axelsdóttir og Þórunn Blöndal. (2006). *Handbók um ritun og frágang*. Reykjavík: Mál og menning.

Íslensk orðabók. (2010). 5. útgáfa. Mörður Árnason (ritstjóri). Reykjavík: Forlagið.

Jakob Benediktsson (ritstjóri). (1983). *Hugtök og heiti í bókmenntafræði*. Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands, Mál og menning.

Jakobson, R. (2004). Um málvínsindalegar hliðar þýðinga. *Ritið* 3(4), 173–180. María Sæmundsdóttir íslenskaði.

Jón Árnason. (1961). *Íslenzkar þjóðsögur og œvintýri*. Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson önnuðust útgáfuna. Reykjavík: Bókaútgáfan Þjóðsaga.

Jón G. Friðjónsson. (1993). *Mergur málsins: Íslensk orðatiltæki. Uppruni, saga og notkun*. Reykjavík: Örn og Örlygur bókaklúbbur hf.

Jón G. Friðjónsson. (2006). *Þýðingar*. Fjölrít. Háskóli Íslands.

Jón Y. Jóhannsson. (e.d.). Námsefni í námskeiðinu *Inngangur að bókmenntafræði*. Fjöldit. Háskóli Íslands.

Kristinn Ólason, Ólafur Egilsson og Stefán Einar Stefánsson (ritstjórar). (2012). *Mótun menningar: afmælisrit til heiðurs Gunnlaugi A. Jónssyni sextugum*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.

Kristján Árnason. (2013). *Still og bragur*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.

Schleiermacher, Friedrich. (2010). Um hinar mismunandi þýðingaraðferðir. *Jón á Bægisá. Tímarit um þýðingar* 14(1), 5–28. Martin Ringmar íslenskaði.

Sigsgaard, J. (1993). *Palli var einn í heiminum*. Reykjavík: Bókaútgáfan Björk.

Þýðing. (2. júní 2015). *Wikipedia*.
<https://is.wikipedia.org/wiki/%C3%9E%C3%BD%C3%B0ing>

Pomianek. P. (2014). Birt 10. ágúst. *Jak zapisać myśli bohaterów*.
<http://www.jezykowedylematy.pl/2014/08/jak-zapisac-mysli-bohaterow/>

Wydawnictwo Naukowe PWNa. (1997–2014). *Słownik języka polskiego*.
<http://sjp.pwn.pl/zasady/370-90-D-1-Zdania-współzadne-polaczone-spojnikami-przeciwstawnymi-wynikowymi-synonimicznymi;629784.html>.

Wydawnictwo Naukowe PWNb. (1997–2014). *Słownik języka polskiego*.
<http://sjp.pwn.pl/zasady/109-20-10-Nazwy-roznego-rodzaju-wytwarzow-przemyslowych;629431.html>.

Wydawnictwo Naukowe PWNc. (1997–2014). *Słownik języka polskiego*.
<http://sjp.pwn.pl/szukaj/nazwy-portali-.html>.

Vésteinn Ólason. (1985). *Bókmenntafræði handa framhaldsskólum*. Reykjavík: Mál og menning.

Droga do świata.

Sam we wszechświecie. (5-7)

Zaczniemy od początku. Jakiś człowiek budzi się w swoim łóżku. Nazwijmy go Pall. Pall jest pasjonatem. Wie, że śnił o czymś, ale jedyne, co pamięta, to niejasne tego snu przebłyski.

Jest sam w pokoju, w którym jest dziwnie cicho i spokojnie. Pokój jest w małym mieszkaniu, mieszkanie w kilkupiętrowym domu, a dom w mieście. Siada na łóżku i patrzy przed siebie. Jego ubrania leżą równo ułożone na taborecie, stojącym przy niebieskim wezgłowiu. Pod łóżkiem stoją wysoko wiązane buty.

Kładzie głowę z powrotem na poduszce i próbuje na nowo przywołać sen. Poduszka jest duża, a on lubi mieć miękko i wysoko pod głową; wtedy zasypia najlepiej. Kołdra, która jest tak samo biała jak poduszka, faluje tak, jakby całe pierze, które w niej jest, rozpadłło się na wietrze - jak nagły podmuch wiatru, który dostał się między ptasie pióra.

Sen pozostaje niewyjaśniony. Może jest powtórką, przypomina inny sen - sen z dzieciństwa.

Kiedyś musi założyć sobie dziennik snów i zapisywać w nim wszystkie sny, nim rozpłyną się w codzienności. Ulatniają się już przy porannej kawie i całkiem znikają w południe, przepadają bez śladu.

Jest wczesny poranek. Słońce wpada do pokoju przez szyby. Źółtoniebieskie kotary poruszyły się na lekkim wietrze, bezszelestnej bryzie, która dostała się do środka przez szczelinę w oknie. Pall nie chciał wstawać. Najlepiej byłoby móc zasnąć na zawsze. Stara się przekonać samego siebie. Odrętwienie poranne musi zniknąć. Dzień jest tak pogodny, że światło słoneczne przywodzi mu na myśl smacznego loda na patyku.

Nie ma żadnego ruchu czy szumu dochodzącego z zewnątrz. Widocznie jest zbyt wcześnie, więc może jeszcze uciąć sobie drzemkę bez żadnych wyrzutów. Może spać spokojnie.

Nagle uszy jego wydały mu się dużo większe niż być powinny. Zdaje sobie sprawę, że powodem tego jest grobowa cisza przeszywająca pokój. Nawet pasiasty, wełniany dywan nie wydaje z siebie żadnego dźwięku. A może gdyby spróbował zasnąć na nowo, to złapałby

jeszcze resztki tego snu, ale Pall wcale nie jest senny. Kiedy dokładnie zasnął wczorajszego wieczora? Na łóżku nie ma żadnej książki, więc z pewnością nie czytał przed snem.

Tuż nad łóżkiem, na ścianie wiszą obraz z czarnym słoniem, którego on - Pall - używa czasami do tego, by przenieść się w krainę snów. Słoń stoi w ciemnozielonej trawie, na ciemnym podszyciu, w naturalnym środowisku - w Afryce. Gałąź zwisa nad jego trąbą, a on wlepią zawadiacko swoje białe oczy w oglądającego. Czasem, gdy sen nie przychodzi, leży Pall na plecach na swoim łóżku i patrzy w oczy słonia, starając się w nich zatopić. Po przejściu na drugą stronę, pędzi tak szybko przez ten ciemny las, że słyszać jedynie szelest liści, małe zwierzęta uciekające w popłochu i odlatujące ptaki.

Przed nim jest polana, na której można by rozetrzeć korę szeflery, obgryźć soczysty miąższ baobabu bądź poszukać drzewa kiełbasianego ze swymi słodkimi owocami.

Fundamentalna cisza jest jak koniec basenu, tam gdzie nie można już dalej zanurkować. Główą natrafi na twardy podłoż ten, kto zanurkuje w tę ciszę. Pall czasem karmi swoją własną ciszę, która jest cienka jak skorupka jajka. Ten, którego nazywamy Pall, przez tę ciszę nie słyszy nawet samego siebie. Czasem karmi ją starym bluesem. Piosenki bluesowe zaczynają się od tego, że ktoś budzi się rano. Ten ktoś, obudzony bluesem, jest zarówno samotny, jak i przygnębiony. Ale Pall nie jest ani samotny, ani przygnębiony. Powiedziałbym raczej, że czuje się wyjątkowo wyśmienicie, a to ja z całą pewnością jestem tym, który ma za zadanie to opisać.

Pall wypełza ze swego łóżka i zaczyna się krzątać.

Cisza w świecie (9-11)

Taka sama cisza jest na korytarzu.

W jaki sposób mam opisać ciszę? Powiedzmy, że jest brakiem mowy. Ale jest to absolutny brak dźwięków, brakuje wszystkich dźwięków. Cisza ta nie jest jak inne najlepsze cisze, wypełniona relacjami. Pall nie porozumiewa się ze światem poprzez swoją ciszę. Tak samo z wszystkimi innymi: On nie ma kontaktu z *nikim* z tego świata, w którym skrada się korytarzem.

Skrada się, bo obawia się tej otaczającej ciszy, nie chce jej w żaden sposób przeszkodzić dźwiękiem. Coś mogłoby pęknąć.

Idzie w zupełnej ciszy. Nie słyszać najmniejszego szelestu, żadnego dźwięku.

W całkowitym odosobnieniu od wszystkich dźwięków, ktoś, kto dopiero by się pojawił, mógł powiedzieć, że słyszać szum - szum krwi tętniącej w żyłach. Ale cisza ta nie jest tak ukształtowana w głowie Pallego.

Ma wrażenie, że hałasy w jego głowie zakłócą ją tę ciszę. Cisza, jak mówią niektórzy, jest stanem umysłu, gdzie człowiekowi zakazano przyswajania znaczenia, pewnego rodzaju brak zrozumienia. Jednak powiedziałbym, że w umyśle Pallego, tu i teraz powstaje znaczenie, które przybiera formę myślową i cisza ta nie jest tego samego rodzaju. Aby tak się stało, Pall nie może walczyć ze swoimi myślami - to jest wykluczone. Wszyscy ludzie myślą nieustannie, a stan umysłu bez myśli nie istnieje. Otaczająca cisza wzrasta i koliduje z hałasem w głowie Palla. Otoczenie wdziela się do środka i tworzy wyobrażenie.

W pewnym momencie przyszło mu na myśl, że może jest głuchy. Natychmiast jednak inna myśl wzięła górę: pragnienie, by zajrzeć do pokoju.

Człowiek, którego nazywamy Pall, uchyla drzwi i zagląda do środka przez próg.

Cisza przenika do pokoju. Nie ma tam żywej duszy, a teraz jeszcze żadnego dźwięku. Myśli o zagadce: czy słyszalny jest dźwięk drzewa, które upada w miejscu, gdzie nie ma nikogo?

Czy świat jest zależny od postrzegania? Czy świat, który nie jest postrzegany, podlega tym samym prawom, co świat postrzegany?

Czy istnieję, jeśli nikt na mnie nie patrzy?

Takie pytania to abstrakcja dla naszego małego Pallego. Będziemy go nazywać zdrobniale Palli. Jego to wcale nie złości - to, że nikt na niego nie patrzy. W słonecznym dniu radość zaprząta jego myśli. Otwiera drzwi na oścież i wchodzi do środka. Pokój jest cały skąpany w słońcu. Na stole w jadalni jest biały, szydełkowy obrus z motywem kwiatowym. Ogromne zasłony okienne nawet nie drgną, jakby były z betonu. Na kredensie stoi radio telefunken. Palli je włącza, by usłyszeć głos. Zapala się świetłko tuż za nazwami krajów. Czerwony promień stoi w środku - jak skamienina wśród warstw ziemi - lecz z radia nie wydobywa się żaden głos, nawet szumu gałki strojenia, gdy Palli przesuwa wskaźnik, podążając za granicami państw.

Na maszynie do szycia, pokaźnym meblu, stoi wazon z suszonymi, czerwonymi różami. Przy parapecie jest kosz na prasę z kilkoma gazetami i czasopismami. Obok niej na podłodze jest maszyna do pisania. Niczego więcej nie ma w pokoju, nie wliczając w to ciszy. Pokój jest przytulny w tej swojej ciszy.

Palli idzie swoją drogą wzdłuż korytarza. Otwiera następne drzwi.

Podchodzi do łóżka, które stoi przy oknie. Nikogo w nim nie ma. Spogląda na drugie łóżko stojące naprzeciw, które również jest puste.

Gdzie poszli mama i tata?

Zagląda do schowka na miotły, jakby miał nadzieję, że zobaczy tam skulonego człowieka, schowanego chochlika śmiejącego się przez zęby i wołającego: BU!

Dwa światy i on jeden (13-14)

Pall - będziemy go nazywali Palli - wybucha śmiechem - tak jakby zaraził się od tego chochlika z szafy na miotły - którego tak na prawdę tam nie było. Śmieje się szczerze na cały głos. Jest coś pogodnego w tym dniu, jakaś olbrzymia radość. Palli wie, że to początek czegoś wielkiego, niezwykłego.

Wraca do swojego pokoju i ubiera się, nie będzie już spał. Dzień pobudza go do życia i jest w sam raz na to, aby poznać świat. Jak to dobrze być samemu w domu tak wcześnie rano!

Pozuje przy trójnożnym zlewie, do którego włał wodę z ogromnego dzbana. Najpierw myje dokładnie zęby pastą, potem wykręca z wody myjkę w różyczki i przejeżdża nią po włosach, układając je tak, by stały. Dbanie o siebie jest ważne - to jest cały rytuał. Z szafki wyciąga przyrządy do golenia, nowy pędzel na malutkiej, obłej tubce z mydłem w opakowaniu aluminiowym i pociera nim to mydło, aż się spieni. Potem nakłada pianę na policzek i zeskrabuje ostrożnie zarost maszynką.

W międzyczasie wpatruje się w lustro na szafce łazienkowej. Lustro jest po jego lewej stronie i jego tło jest na wpół czarne, następnie jest niebieskie pasmo, a na końcu coś, co wygląda jak biały ręcznik z czerwoną zawieszką na wieszak. Przyszła mu do głowy dziwna myśl, że nie będzie widział samego siebie, jeśli stanie przed lustrem. Przede wszystkim to, co widzi w odbiciu, nie jest tym, czym powinno być po jego prawej stronie. W jednej chwili ta jego pierwsza myśl przeradza się w przekonanie. Palli nie podejmuje ryzyka potwierdzenia tej tezy. Świat w lustrze jest inny.

W pokoju są dwa światy.

Grochy na tapetie ściennej tworzą gwiazdną mgłę.

Myje twarz dużą, czerwoną gąbką.

Pierwszą oznaką depresji jest brak dbałości o czystość. On nie ma depresji, pomimo że lustro łazienkowe jest trochę złowieszcze. Czerwona gąbka w jego rękach nasuwa mu następującą myśl: Jestem przerażony. Nie wie skąd się wzięła ta myśl. Może z lustra? To jest prawdziwa gąbka, żadna fabryczna imitacja. Kiedyś ta gąbka żyła, a teraz wchłania ona tę wodę i trzyma w sobie, wodę - która jest darem życia. Tam, gdzie jest woda, jest życie.

Wchodzi do swojego pokoju i się ubiera.

Potem wychodzi.

Samotność jest sztuką (15-16)

Palli mieszka na trzecim piętrze w domu wielorodzinnym, a mimo to klatka schodowa jest pusta. Schodząc, zapatrzył się na buty stojące przed drzwiami na drugim piętrze. Czy to nie dziwne, że buty są odzwierciedleniem swojego właściciela? Stoi dłuższą chwilę i patrzy na nie. Wie, do kogo one należą. Do Stiny. Stina jest jak jej buty. Buty przypominają człowieka bardziej niż on sam siebie. Te są czarne, zimowe, skórzane, z charakterem, ciepłe, idealne i niezwykłe - w nich jest sama radość. Podeszwy znaczaco odstają od spodu, a czarne sznurówki są rozwiązane.

Przede wszystkim pamięta, że te buty są jego, jego własne niezasznurowane buty.

Pallego przeraziła myśl, że to samotność może mieć ogromny wpływ na to, że on tam stoi i gapi się na buty.

Opinia społeczna określa to, jako odbiegające od normy, mimo że tak naprawdę nie ma tam żadnego nadzoru społecznego na korytarzu.

Idzie dalej schodami w dół.

Dlaczego samotność ma taką złą opinię? - pyta sam siebie. Samotność jest dobra.

Palli wie, że nie może wychodzić na ulicę bez pozwolenia, ale teraz nie ma nikogo, żadnych ludzi, a on musi poszukać taty i mamy. Przed jego domem, zaraz przy schodkach stoi autobus. Zagląda do środka, ale tam nie ma żywej duszy, żadnego kierowcy przy kierownicy.

Gdzie mogli się podziąć wszyscy ludzie?

Mожет się schowali. Tak, to jest najbardziej prawdopodobne, to, że jest tu pewna zmowa. Wszyscy się schowali, ale kiedy tylko spojrzy na inną ulicę, to wtedy okaże się, że pojawią się niespodziewanie.

Albo może poddano ich kwarantannie - wbrew własnej woli. Zebrano ich razem na ogromnych rozmiarów stadionie, wszystkich oprócz nielicznych nieszczęśników takich jak Palli.

Być może umieszczono ich w obozach jenieckich.

A może ludzie w ogóle nigdy nie istnieli.

Być może życie poza tym jest tylko snem.

Żadnego życia. Tak jak wynalazek, który nie istnieje dopóki nie zostanie stworzony. Jedynie sam proces kształtowania, niejasna zapowiedź sztuki, jaką jest samotność.

Jajko i kura (17-19)

Faktem jest, że:

NIE MA NIKOGO INNEGO NA ŚWIECIE PRÓCZ PALLIEGO.

W jaki sposób można zrozumieć ten fakt?

Pewnego razu przedstawiono ważną teorię, która kładła nacisk na samotność człowieka i mówiła o tym, że człowiek jest zawsze sam. Z faktu, iż człowiek jest sam ze sobą, wyrasta poczucie odpowiedzialności. On sam jest rezultatem własnych decyzji i czynów.

Teoria ta współgra z doświadczeniem człowieka i jego egzystencją. Człowiek istnieje, sam ze sobą, przeżywa w samotności, odczuwa, poddaje się doświadczeniu, które go kształtuje. Większość koncepcji dotyczących świata są poza tą teorią. Czy jest jakaś teoria na to, że Palli zagląda na chwilę do sklepu mlecznego? Wątpię; chyba, że - ale to w najlepszym przypadku - w teorii egzystencjalizmu. Palli nabywa doświadczenie. Zna bardzo dobrze dziewczynę, która sprzedaje w tym sklepie. Teraz jego doświadczeniem będzie fakt, że jej wcale tu nie ma.

Całkiem nowe doświadczenie.

Sklep jest opustoszały.

Jeżeli Palli wszedłby do sklepu z głową pełną teorii i doszedłby do wniosku, że wcale nie jest tak jak powinno być, zamiótłby całe swoje doświadczenie pod dywan i udawał, że jest ono bez znaczenia.

Nic, co nie jest zgodne z teoriami, nie istnieje.

- Dzień dobry - powiedział jak gdyby nigdy nic - Chciałbym kupić dwanaście jajek.

Na ścianie wiszą plakat z reklamą jajek. Zdaję jak najbardziej skrupulatną relację z tego faktu.

Jajka!

Palli spogląda na ścianę i widzi plakat z jajkami, na którym jest kura i jajka. Nic innego nie widzi. Brak jakiegokolwiek oświadczenia, że jednostka będzie postrzegać siebie, jako część łańcucha produkcyjnego. łańcucha, który zaczyna się od kury znoszącej jajko, które następnie jest przekazywane do konsumenta, który w społeczeństwie kapitalistycznym musi za to jajko zapłacić swoją pracą. Palli jest tylko człowiekiem w sklepie, a tam nie ma nikogo, kto mógłby go obsłużyć. Wszystko się zmieniło.

Tęskni za dziewczyną, która zawsze go obsługiwała w tym sklepie. Ona tak cudownie się uśmiecha, po prostu bije od niej blask rozjaśniający najciemniejszy zakątek duszy. Jednak od razu poczuł też olbrzymią radość z tego, że jest tam sam. Jeżeli nic się nie zmieni, będzie

on zwolniony z wszelkiej przytłaczającej go odpowiedzialności, która towarzyszy udziałowi w życiu społecznym, osobista odpowiedzialność tym razem większa niż kiedykolwiek wcześniej. Zastanawia się, czy nie powinien się wstydzić za to podekscytowanie, zarówno faktem braku ludzi, jak i swoją samotnością. Czy radość jego jest aspołeczna i niedozwolona?

W Danii, w latach wojennych, przeprowadzono badanie wśród dzieci wykazujących skłonności aspołeczne. Zapytano je o to, co by zrobiły, gdyby były niewidzialne przez jeden dzień. Dzieci wykazały bez wątpienia powszechną chęć łamania prawa. Chciały obciąć brodę Thorvaldowi Stauningowi, ówczesnemu premierowi. Stauning objął urząd nad wszystkimi partiami po ataku nazistów na Danię w roku 1940 i piastował ten urząd aż do swojej śmierci w roku 1942. Duńscy rodzice byli generalnie przeciwni polityce Stauninga.

Stauning wydał duńskim żołnierzom nakaz złożenia broni i poddania się. Dzieci z radością podchwyciły ideę bycia niewidzialnym i chciały obciąć Stauningowi tę cholerną brodę. Aspołeczne skłonności, które wykazywały dzieci w badaniach dorosłych, były bez wątpienia wynikiem ingerencji rodziców. Obawa rodziców o demoralizację ich dzieci była po części obłudna. Z eksperymentu zrodziło się ważne dzieło poetyckie wielkiego poety, jednakże niejasne jest, czy postrzeganie przez rodziców psychiki ich dzieci się zmieniło.

Dużo bardziej podoba mi się pomysł, iż dzieci nie mogą być aspołeczne. Są one nieujarzmioną siłą, po drugiej stronie - ponad czymś, co można nazwać aspołeczeństwem. Dzieci są normalne, takie, jakie są nawet, jeśli coś im dolega. Będą wolne i same, bo chcą być wolne i same, to jest ich naturalny talent.

Palli nie mówi nic do dziewczyny za ladą. Nie ma nikogo na świecie prócz Palliego, żadnego społeczeństwa, żadnych kontaktów towarzyskich. Żadna teoria nie może obalić tej tezy. Palli wychodzi.

Jego jest dwóch. (21-22)

Kiedy Palli wychodzi ze sklepu mlecznego, spotyka człowieka.

To on sam.

Napełnia go przerażenie w momencie, gdy zbliża się do siebie na chodniku, serce wali w ciszy, nie słysząc odgłosu kroków. Skinął głową sam do siebie, tak znikomo, że nie można mieć pewności, czy było to pozdrowienie, czy też nie. Jest absolutnie wątpliwą, sugestynią, niejasną, unikającą i bezbłędną interpretacją.

On sam, odbicie, które Palli spotkał, odpowiada również skinięciem głowy. Potem idą dalej - każdy w swoją stronę. Palli boi się zerknąć przez ramię tak długo, póki nie jest już za późno - kiedy sobowtór znika.

W tym momencie doświadczenie znowu zaszachowało wszystkie teorie i egzystencjalizm.

Faktem jest, że:

PALLI NIE JEST SAM NA ŚWIECIE, JEGO JEST DWÓCH!

Poszukiwanie drogi do samego siebie. (23-27)

Zamiast szukać wszystkich ludzi - jak to w ogóle jest możliwe? - Palli zaczyna szukać samego siebie. Obraca się na pięcie i cicho, zdecydowanym krokiem podąża za samym sobą w kierunku, w którym poszła jego własna kopia. Dopada miejsca na rogu ulicy i woła:

- Palli!

Żadnego dźwięku, nic nie słychać. Nawet najmniejszy szelest nie wydobył się z jego ust. Cisza jest niemal tak namacalna, jak prezent urodzinowy.

- Palli! - woła raz jeszcze.

Żadnej odpowiedzi. Nie słuchać żadnego dźwięku. Może jest zachrypnięty, a może niemy, jeszcze dziś nic nie powiedział.

Palli zastanawia się, w którą stronę - on sam poszedł na tym skrzyżowaniu. Są tam światła, które zmieniają się z czerwonych na żółte, potem z żółtych na zielone i znów na czerwone; właściwie bezcelowo, ponieważ żadne samochody nie czekają i żadne nie przejeżdżają. Na parkingu obok żółtego muru, stoi samochód, brązowoszary moskwicz z karoserią sedana starego rocznika i tablicą rejestracyjną R-13. Za nim stoi czerwona łada. Pas ruchu jest tak wąski, że niejasny jest podział między ulicą a parkingiem, tak, że pojawiający się samochód może wziąć te dwa stojące samochody za kolejkę na światłach i niepotrzebnie ustawić się za nimi, czekać i czekać, jak Syzyf na niekończącym się czerwonym świetle.

Wybaczcie. Syzyf nie czekał na czerwonym świetle, tylko wchodził i schodził z góry. Był może był szczęśliwy, wykonując to zadanie, nieustannie wchodząc z trudem pod górę, pchając przed sobą głaz, który równie szybko staczał się z powrotem w dół. Absurdalne zajęcie - ale co tak na prawdę nie jest teraz absurdem? Jego sztuką były nawigacja i orientacja. Przestępstwem jego była arogancja. Wykroczeniem jego było zakucie w kajdany śmierci, tak że nikt już więcej nie umierał. Czy to możliwe, że Palli jest nieśmiertelny?

W pierwszej chwili Palli myśli, że samochody czekają na zielone światło, ale gdy ono w końcu nachodzi, samochody ani drgną, światło zmienia się na czerwone, nadal czekają, gdy znów zmienia się na zielone, one cały czas stoją - żaden kolor im nie odpowiada. By mieć pewność, zagląda do moskwicza - nie ma tam nikogo. Kierownica jest tak duża, że przypomina księżyc w pełni; szyby samochodu są małe, otoczone czarną gumą. Na tyle samochodu, zauważa Palli schody do piwnicy, a na ich końcu białe drzwi z oknem. Nad drzwiami wisie dzwonek.

Palli schodzi schodami tuż pod szyldem sklepowym, na którym widnieje:

SKLEP ZE SŁODYCZAMI

Kiedy otwiera drzwi, dzwonek się porusza, jednak żaden dźwięk się z niego nie wydobywa. Próbuje na nowo zamknąć drzwi, otwiera, zamyka, otwiera - żadnego dźwięku. Kiedy już zjada czekoladę i ptysia, który był w żółtym pudełku na kapelusze opasany czerwoną wstęgą; kieruje się znów do wyjścia na ulicę.

Skrzyżowanie. Będąc w swojej sytuacji - kiedy Palli był sobą kolejny raz, tamtym, innym, numerem dwa z dwóch w jednym świecie - podąża w kierunku południowym. Podąża w ślad za samym sobą.

Jak duże jest to miasto? Niezbyt wielkie. Jeżeli pracowano by nad jego zabudową kilka lat, zmieściłoby się na karteczce samoprzylepnej lub przynajmniej na dużej, znalezionej kartce papieru.

Postanawia kupić mapę. Co więcej - mapę kraju. Bliżej określona mapę miasta. Mapy miast są dostępne na stacjach benzynowych, w sklepach filatelistycznych i masarniach. Bez mapy istnieje prawdopodobieństwo, że już nigdy nie odnайдzie drogi do samego siebie, więc chce znaleźć samego siebie, mimo niewygodnego zgromadzenia na chodniku przed sklepem mlecznym.

Mapa, on dosłownie musi mieć tę mapę.

Przykładowo, jeżeli jakiś człowiek chciałby pójść na zachód, a nie na południe, dobrze byłoby mieć mapę i sprawdzić, czy jest jakaś droga na skróty między alejkami, którymi on teraz podąża i nad ulicą, leżącą na zachód od skrzyżowania - w miejscu, gdzie zgubił samego siebie.

Teraz myśli już jasno, może z powodu nieprzyjemnego uczucia, które go ogarnęło po spotkaniu samego siebie. By zdobyć mapę, musi znaleźć stację benzynową, sklep filatelistyczny lub masarnię. Do tego, aby móc kupić sobie mapę w jednym z tych sklepów,

potrzebował gotówki, której nie miał. By zdobyć pieniądze, zwane często „kasą”, musi iść do banku. Najlepiej do bankomatu, tak jest najszybciej.

Podąża dalej ulicą, aż dociera do bankomatu. Wkłada kartę debetową do czytnika, a gdy bank czeka na kod dostępu, wbija cyfry:

1 - 7 - 8 - 5

Maszyna mruczy w ciszy z zadowolenia i mówi, że będzie liczyć pieniądze. Prosi go o zabranie karty i on to robi. Następnie wyrzuca z siebie plik banknotów i prosi go, by jeszcze chwilę poczekał. Palli bierze banknoty, wkłada do kieszeni i czeka. Wtedy bankomat wyrzuca następny plik i prosi o czekanie. Po zabraniu banknotów, o które nie prosił tym razem, czeka na wyświetlzoną kwotę. Trzeci pęk pieniędzy wylatuje z maszyny bez zapowiedzi i bankomat kontynuuje czekanie. W ten sposób maszyna pracuje aż do momentu wybrania wszystkich pieniędzy. Palli dostrzega siatkę, leżącą bezwiednie na chodniku przy ścianie budynku, w którym jest bankomat. Wkłada do niej pieniądze. Ma już ją pełną. Wygląda na to, że bankomat nie zamierza rezygnować z wypłacania mu gotówki.

W końcu maszyna przestaje wydawać banknoty i dziękuje.

Bankomat jest pusty.

„Jest tu znacznie więcej niż potrzeba, by kupić jedną mapę” - myśli Palli - „Co mam zrobić z tymi wszystkimi pieniędzmi?” - myśli dalej - „Bogactwo świata nie jest równo podzielone. Niektórzy mają więcej niż im potrzeba, gdy tymczasem inni nie mają niczego.”

Wtedy przypomniał sobie, że nie zapłacił za czekoladę, którą zjadł. Nie zapłacił, bo nie było nikogo w sklepie, kto mógłby przyjąć od niego pieniądze. Może jakoś użyć tych pieniędzy? Wypełniło go poczucie winy, bo w jakiś sposób ukradł tę czekoladę ze sklepu. Jakby świat nie był wcześniej wystarczająco niesprawiedliwy.

Wtedy pomyślał, że skoro jest sam na tym świecie, pieniądze nie są mu potrzebne.

Jak wytłumaczyć biedę i nierówność majątkową na świecie. (29-32)

„Ale jest super być samemu na świecie” - myśli sobie Palli - „Człowiek nie potrzebuje żadnych destrukcyjnych fenomenów, choćby takiego jak posiadanie pieniędzy, więc może przeznaczyć je na dobre cele”.

Następnie myśli o tym, że dobroczynność bogaczy jest w pewnym stopniu *pogarda* okazaną ubogim, jest w pewien sposób poniżająca.

Myśli o swoim ulubionym wierszu, „Bijmy biednych” Charlesa Baudelaire’a, gdzie poeta wzywa do tego, by człowiek był biednych po to, by zrobić ich równymi sobie i dać im wolność. Zaleca się, by człowiek porzucił hipokryzję i okazał potrzebującemu raczej poczucie własnej wartości niż jałmużnę.

Palli zastanawia się nad tym i dziwi, dlaczego wcześniej o tym nie pomyślał.
„Przecież jestem sam na świecie, nie ma żadnych biedaków - więc nie mogę dać im żadnych pieniędzy.

Cholera jasna!

Sytuacja jest bardziej ekstremalna niż się spodziewałem”.

Jeżeli człowiek jest sam na świecie, nie istnieje potrzeba przepływu kapitału, jak również potrzeba jego rozporządzania.

Sobowtór, gdziekolwiek on jest, nie będzie potrzebował pieniędzy bardziej niż Palli, bez względu na to czy ma trochę pieniędzy dla siebie, czy nie.

„Co mogę zrobić z tymi wszystkimi pieniędzmi?” - rozmyśla Palli. Może jest tak, że w tym świecie, w którym jest on jedynym człowiekiem, ważne jest, by się ich pozbyć, wydać w jakiś sposób, bo są kłopotliwe. To dlatego bankomat wyrzucał jemu te pieniądze. To może być swego rodzaju przewrót systemu ekonomicznego, który polega na pozbyciu się pieniędzy jak każdego innego niepożądanego produktu – tak jak najcenniejszej rzeczy, kiedy straci ona swoją wartość, jak piłkę, z którą człowiek siedzi po skończonym meczu. Wartość pracy to nic innego jak beczynność - mimo że jest karalna, człowiek ma płacone tymi karnymi pieniędzmi za to, że nie pracuje, by potem przenosić swoją karę na kogoś innego.

W podobnym systemie byłby zabezpieczony stały przepływ gotówki. Człowiek wszedłby do sklepu z owocami, kupił kilka jabłek i zamiast płacenia za nie, dostałby od sprzedawczyni całą kwotę, której mieć nie chce, i której pragnie się pozbyć.

„To nie jest świat, w którym mieszkam” - myśli Palli. W tym świecie, który jest zamieszkały przez niego samego (no może ich dwóch), pieniądze nie mają żadnego znaczenia - ani pozytywnego, ani negatywnego. Nie ma znaczenia, czy da się te pieniądze ubogim, zapłaci za ich utrzymanie, czy też pozbędzie się ich jak świerzbu, przenosząc je na innych.

Bo inni ludzie nie istnieją. W świecie, gdzie wszystkie sklepy są otwarte i wszystko jest za darmo, nie ma potrzeby posiadania pieniędzy.

Nie istnieje wartość wymiany, nie ma nic, czym można by je zastąpić.

Nie mają wartości realnej, ponieważ papier nie ma rzeczywistej wartości – chyba, że znajduje się na nim coś, co jest ważne dla życia, duszy i świata.

Potrzebny jest rzeczywisty cel. Banknoty nie mają znaczenia.

Palli nigdy niczego nie oznaczał, nie dzielił i niczego nie wartościował.

Wybaczcie, jeśli te rozważania są zbyt górnolotne. Przyznaję - czasem się zapominam.

Wróćmy więc ponownie do naszego pierwotnego planu i sputajmy:

Co Palli ma zrobić z tymi wszystkimi pieniędzmi? Wcisnąć je z powrotem do bankomatu?

Zaczyna wciskać pieniądze, jeden po drugim do kratki ściekowej. Nie idzie mu to zadanie zbyt łatwo, banknotów jest dużo, a kratka zbyt wąska. Podziemny system gospodarczy niechętnie przyjmuje pieniądze. W końcu Palli się poddaje i wysypuje wszystkie pieniądze z torby wprost na ulicę.

W tym samym momencie pojawia się ostry poryw wiatru i rozdmuchuje wszystkie pieniądze w koło. Banknoty szybują bezdźwięcznie na wietrze w górę ulicy, między żółtymi blokami i niskimi domami, jak śnieg w dopiero co potrąśniętej świątecznej kuli śnieżnej. Palli patrzy zafascynowany tym widokiem, w taki sposób, jakby przed chwilą wrócił ze spotkania stowarzyszenia hipochondryków.

Rozgląda się dookoła. Za pieniądze, których nie zużył, chce sobie kupić nóż, harmonijkę ustną, dźwig węglowy, łopatę, przyczepę, samochód, duży samolot - wszystko to, co jest dostępne na świecie. To tak jakby widział te wszystkie rzeczy unoszące się tuż nad jego głową, jak motyle latające w powietrzu. Widok jest piękny. I powietrze, i te rzeczy.

Ale pieniądze są powietrzem. Prawo własności nie istnieje, jeżeli człowiek ma wszystko, gdy tymczasem inny nie może mieć niczego.

Perspektywa posiadania rzeczy jest dużo bardziej interesująca niż samo ich posiadanie. Zabawki, o których czytał w książkach, kiedy był dzieckiem, i których bardzo pragnął, były owiane eksyktującą przygodą - bardziej niż te, które on sam posiadał. Tak jest ze wszystkimi rzeczami. Mimo to z jakichś powodów Palli kupuje sobie nóż. Wybiera sobie jeden, lśniący scyzoryk w sklepie z bronią, który będzie akurat po drodze. Ma już swój nóż - wsuwa go do kieszeni.

Idzie do sklepu z owocami, zjada kilka jabłek i wkłada pomarańczę do tej samej kieszeni, w której jest nóż.

Musi zdobyć sobie mapę.

Bing! Bang! (33-36)

Mapy najlepiej szukać w mieście, którego ta mapa dotyczy. Wszystkie mapy można znaleźć w miejscu, gdzie powstają szkice map. Z praktycznych względów. Czyli nie trzeba

szukać daleko. Najprawdopodobniej mapa Reykjaviku będzie w Reykjaviku a nie w Istambule.

Po tamtej stronie na rogu ulicy stoi tramwaj. Palli wchodzi do niego i siada na miejscu motorniczego.

W mieście jeszcze jest prąd, jednak nie wiadomo, czy będzie później. W chwili, gdy tramwaj rusza z Pallim za sterem, zaczyna iskrzyć w przewodach trakcyjnych nad tramwajem. Czapka motorniczego leży na schowku na rękawiczki, więc Palli ją zakłada, tak jakby nie wierzył w swoje umiejętności bez tej charakterystycznej części ubioru. Tak jakby nie był prawdziwym motorniczym bez czapki motorniczego. Tak jakby w Istambule nie było żadnej mapy Istambułu.

Na świecie jest dwóch Pallich. Ale tak na prawdę nie ma jednego świata. Są przynajmniej dwa: jeden wewnętrzny człowieka, a drugi to ten, który go otacza.

Z łatwością zbiegają się światy zewnętrzny z tym wewnętrznym i tworzą całość, jeden świat, w którym jest człowiek. Przeogromna smutna samotność.

W przypadku różnych światów, między którymi nie ma przejścia, człowiek pozostaje w jednym z nich.

Samoświadomość dzielona jak zygota rozpada się w świecie wewnętrznym, natomiast w tym drugim, zewnętrznym, jest ich dwoje w jednym świecie. Daje to początek czemuś nowemu.

Człowiek z rozbitą świadomością i postrzeganiem, które nie zbiega się w świecie, jest podwójny - jest jego dwóch, w dwóch światach.

Całkiem dobrze, nie?

A co jeśli jest go trzech w trzech światach...?

Pewnie jest cudownie!

Cztery światy? Nie, zaczyna się już kręcić od tego w głowie. I zaczyna być śmiertelnie nudne. Zejdźmy na ziemię.

Uproścmy to trochę. *Dumb it down*, motto naszych czasów. *Dumbing it down since 1942*. Znajdziemy coś innego, żeby nam się nie nudziło.

A dokładnie to, co zaprząta myśli Palliego, kiedy szuka wyjaśnienia na zniknięcie wszystkich ludzi - a jest ono następujące: Może wszyscy oprócz niego przenieśli się do wirtualnej rzeczywistości. Może Mark Zuckerberg wymyślił jakąś metodę transportu fizycznej materii człowieka za pomocą elektrod w świat wirtualnej rzeczywistości. Być może była wzmianka o tym w sprawozdaniu mediów społecznościowych, w punkcie, którego wszyscy zapomnieli przeczytać. I tak w jedną noc uaktywniła się ta nowa sztuczka.

W rzeczywistości nie ma nikogo prócz Palliego i kilku innych wystraszonych, których nie ma na *Facebooku*.

Taka też jest możliwość.

Wszyscy są na *Facebooku*, kłócząc się i wstydząc zarazem.

Jedyną dla nich nadzieję jest znalezienie przycisku „Wybierz” i odznaczenie „Zmaterializować”.

W każdym razie gdzieś musi być mapa świata, tak by Palli podążył właściwą drogą.

Bing! Bang! Mimo że dzwonek tramwaju nie wydaje żadnego dźwięku, Palli ciągnie za sznur. Czapka motorniczego jest tak mała, jak gdyby była przeznaczona dla dzieci.

- Z drogi!, Z drogi! - Palli krzyczy, mimo że nikogo nie ma na ulicy i żaden dźwięk nie jest słyszalny. On chce ostrzec samego siebie, żeby w siebie nie wjechać.

Jedzie w kierunku placu, gdzie stoi ratusz.

Domy szybko mijają. Palli nie może jechać gdzie chce, ponieważ tramwaj jedzie określoną trasą, wyznaczonymi torami. Może sklepy z mapami są w małych, bocznych uliczkach i tam wszyscy ludzie się pochowali.

W pewien sposób fakt, że musi jechać główną drogą, go ogranicza, bo może rzeczywiście prawda kryje się w bocznych uliczkach.

Myśli mkną w głowie Palliego, a komórki mózgowe gnają z taką prędkością, z jaką on sam pędzi przez miasto. Nagle dostrzega inny tramwaj na torach. Pojawia się nagle i jedzie wprost na niego z taką samą prędkością, z jaką zarówno on - jak i jego myśli - pędzą. „Zbyt późno, by zwolnić” - przemyka przez myśl – za późno już, by się zatrzymać. „To będzie potworne zderzenie” - myśli i wjeżdża w sam środek tramwaju.

BANG!!

Kiedy Palli wjeżdża w wagon, ten rozpada się na całej długości. Motorniczy wagonu, którym jest nikt inny jak jego sobowtór, wyskakuje z siedzenia daleko, wprost na ulicę.

Tramwaje mieszają się ze sobą w jedno, tworząc nieudolny obraz.

Kiedy Palli nie bez trudu wychodzi z wraku tramwaju, na szczęście cały i zdrów, widzi jak jego sobowtór idzie drogą, jak gdyby nic się nie stało.

Widać jednak, że bardzo się spieszy, tak jakby chciał uniknąć spotkania z Pallim.

Mokry byk na rynku (45-46)

Palli wysiada z samochodu. Na placu stoi dużych rozmiarów byk i patrzy na niego. Samotny i przemoczony gapi się na niego brązowymi oczami z buchającą parą z nozdrzy.

Woda spływa chodnikiem wprost do kratki ściekowej. Leje tak bardzo, że przypomina to wyglądem otwarte żyły miasta, które się właśnie wykrwawiało. Palli zbliża się do byka, ten jest oswojony i daje się poklepać. Z łagodnością przyjmuje te pieszczyt i mruczy jak kot. Zdecydowanie teskni za dotykiem.

Wóz strażacki prychnął i dmuchnął z nozdrzy w momencie, gdy Palli przechodził przez ulicę. Lecz jeśli Palli chciałby znów przejechać się wozem strażackim, mógłby wziąć sobie każdy inny, jest ich wszędzie pełno.

Miło byłoby z kimś porozmawiać (47-49)

„Byłoby wspaniale mieć kogoś, z kim można by było porozmawiać” - myśli Palli. Człowiek jest na wpół szalony od tej niemej ciszy.

Rozmowy są dobre, prawda?

Tak, właśnie tak myśli. Męczące jest ciągłe milczenie, nie móc wypowiedzieć żadnego słowa, mimo że chciałby się i miało z kim porozmawiać.

Ale myśli też, że rozmowy wcale nie muszą być dobre i stara się sam pocieszyć tą myślą. Jego stary nauczyciel o brązowych włosach i w czapce z daszkiem powiedział, że rozmowy są podwaliną cywilizacji; gdzie komunikacja czyni człowieka przede wszystkim istotą rozumną, a nie dzikim, niekontrolowanym zwierzęciem. Że Palli musi wierzyć w moc dialogu.

- Spójrz tylko na Greków - mówił nauczyciel.

Zatem Palli czytał Greków. I doszedł do wniosku, że klasyczne greckie dialogi nie były w rzeczywistości żadnymi rozmowami a raczej monologami greckich filozofów. Rozmówca był pasywnym stworzeniem, maszyną do zadawania pytań, przechowalnią monologów. Filozof prowadził rozmówcę w potrzask, zasiewał ziarno niepewności, by móc nim kierować, zmydlić oczy i przekonać do swoich racji. Rozmowy były sprytną propagandą, tyranią i przemocą. Nie było tam żadnej ukrytej prawdy.

„Jak dobrze, że nie muszę z nikim rozmawiać” - pomyślał wtedy Palli.

Mija bar. Wyobraża sobie, że przed wejściem do niego jest długa kolejka. Nadchodzący geniusz konwersacji próbuje wepchnąć się przed kolejkę, bo zna ochroniarza. Ludzie w kolejce go powstrzymują. Zatem idzie na jej koniec i rozpoczyna rozmowę z kobietą, która stoi przed nim, przedstawia jej obiektywnie argumenty, że powinna go przepuścić, ponieważ niezrobienie tego byłoby niesprawiedliwością. Z następną osobą w kolejce postępuje dokładnie tak samo i przesuwa się do przodu. Kolejnej ofierze, która stoi wraz z ni-

mi, pokazuje, że tamten nie przestrzega żadnych zasad. Przy następnej osobie używa pochlebstwa, przy jeszcze następnej zaczyna robić grymasy, by wzruszyć się tym dobrym uczynkiem, jakim jest przepuszczenie go w kolejce. Następnemu demonstruje władzę, której nie może nadużyć. Kolejny pada ofiarą zręcznych argumentów nauk i dyrektyw. Innego spotykają przesadne twierdzenia i krzyki, a w przypadku pierwszego w kolejce posłużono się ciszą - najmocniejszą bronią w konwersacji.

Tak działa dialog. Konwersacja jest narzędziem dominacji tych, którzy kontrolują oraz kierują tą sztuką. Przyczynia się ona do zwycięstwa filozofii dialogu nad porażką pozostałych.

Palli nie musi podtrzymywać rozmowy, która doprowadziłaby do tego, że będzie czekał krócej w kolejce.

W milczeniu wchodzi do baru, nalewa sobie piwo, siada przy stoliku i pije sam ze sobą. Nikt nie może mu niczego nakazać ani przekonywać o czymkolwiek. Nawet, jeśli miałby kogoś, z kim mógłby porozmawiać, to pewnie poniósłby porażkę, ponieważ nie jest zbyt biegły w rozmowie.

Nie to, że inne rozmowy niż te, do których jest zmuszany, budzą zainteresowanie Palla. Serdeczne i ciekawe rozmowy. Obustronny przepływ myśli, jednej i następnej. Byłoby przyjemnie. Przede wszystkim zaoferować przyjęcie monologu o tym, jaki jest świat i jaki być powinien, ze strony kogoś, kto ma pewne zamiary, plany wobec kogoś.

Miło by było porozmawiać ze Stiną. Fajnie było by ją spotkać i powiedzieć:

- Twoje ognisko jest bardzo miło i przyjemne. Masz przepiękne buty!
 - Dziękuję Palli. Ty również. Twoje buty są również piękne. Są trochę podobne do moich.
 - Masz rację, Stina.
 - Mamy tyle wspólnego, Palli.
 - Tak. Idziemy się pohuśtać?
 - Tak, zróbmy to. Uwielbiam huśtawki.
- „Do dna” - mówi Palli sam do siebie i wychodzi.

Palli szokuje opinię publiczną. (69-70)

Palli jest już strasznie głodny. Minęło już dużo czasu, odkąd coś zjadł.

Dobrze jest zjeść. Ten, którego znudziło jedzenie, znudziło też życie.

Czy nie wszyscy tak mają?

Wydostaje się z tej ślepej uliczki znowu do centrum.

„Gdzie się podziali wszyscy ludzie?” - myśli zupełnie tak samo jak rano.

Nagle wpadła mu do głowy myśl, że albo on albo inni ludzie są niewidzialni.

Natchniony tym pomysłem i kopulacją z ptakiem, zdziera z siebie ubranie i podąża główną drogą zupełnie nagi. Zegar na wieży katedry wskazuje godzinę trzecią. Palli zastanawia się czy poczuje wstyd. Myśl, że ludzie, którzy są wokół niego, widzą wszystko, widzą jego - mimo, że on ich nie widzi - powinna napełnić go wstydem zarówno za swoją nagość jak i wiarę w tą teorię. W ten sposób tylko mógł ją potwierdzić - spacerując kompletnie nago ulicami, które znał bardzo dobrze...

Wokół są zdumieni ludzie, którzy gapią się na niego z oburzeniem - ekshibicjonista na ulicy.

Wyciąga ręce. Patrzy na krzyż, wysoko na wieży zegarowej. Odwraca się.

Nie wstydzi się. Nie czuje też dumy, żadnego zadowolenia ze swojej zuchwałości. Już mu nie stoi. Mieszanina satysfakcji podglądacza ze skłonnościami ekshibicjonistycznymi jest mu odległa. Jedyne, o czym teraz myśli, to to, jak jest wychudzony. Sama skóra i kości.

Czyżby był autentycznym Adamem, zebra nietknięte a on sam w Raju, zanim pojawiło się poczucie wstydu za nagość? Nie. Ma poczucie tego, iż mimo że otoczony jest niewidzialnymi ludźmi, to oni też są nadzy, bez poczucia wstydu, z obnażonymi miejscami intymnymi i bez tajemnic.

Palli ubiera się, bo jest po prostu za zimno na to, by być nago.

Okazja (71- 73)

Musi coś zjeść. Wchodzi do hotelu Borg. Na stołach przykrytych obrusami są kwiaty, talerze i sztućce. Na jednym z talerzy leżał nietknięty kawałek mięsa z ziemniakami i zielonym groszkiem, tak jakby ktoś akurat w momencie, kiedy cała ludzkość zniknęła, zasiadał do jedzenia. Palli sprawdził jedzenie z talerza. Jest zimne i na wpół ugotowane.

Grube, czerwone zasłony w oknie zaciągnięte są do połowy, wyglądają jakby były z betonu. Stół barowy jest przecudny z błyszczącymi szklankami i lśniącymi butelkami. Nie ma tam żadnego kelnera i raczej nie można się go spodziewać. Palli wchodzi do kuchni.

Ludzie wyrażają siebie poprzez jedzenie, tworzą i wkładają całe swoje życie i duszę we wszystko, co robią. Ale Palli nie potrafi gotować. Biegnie myślami do swojej mamy. Zakłada dużą czapkę kucharską, z białym otokiem i dużym napuszonym rondem na górze. Żółte loki wystają spod cylindra w miejscu, gdzie przylega ciasno na czole. Zawiązuje też

białą apaszkę na szyi. Kuchnia jest zaskakująco nieustawna. Dwie butle primus - czerwona wraz z zieloną, stoją na stole kuchennym. Palnika nigdzie nie widać. Na ścianie nad kafelkami w biało-niebieską kratę wisi solniczka z kawałkami soli morskiej. Innej przyprawy nie widać. Być może jedzenie w hotelu jest monotonne, kuchnia nordycka jak najbardziej zgodna z ich credo, że jesteś solą ziemi, nie potrzebujesz żadnych innych przypraw. W szafce pod zlewem, w miejscu, gdzie powinny znajdować się śmieci - których tam nie ma - Palli znajduje dzbanek z płatkami owsianymi i patelnię typu wok.

Owsianka? Palli nie chce sobie zwracać głowy owsianką. Czy nie ma niczego innego prócz owsianki? Nieprawdopodobne, żeby hotel decydował za niego, co ma ugotować, rozporządzał nim z królewską wyższością.

Tak jakby całe miasto chciało go ukształtować w swojej małej, zamkniętej formie.

Goście będą jedli owsiankę tak jak i my. Jeśli nie będziesz jadł owsianki, zawsze będziesz mały i chudy.

Nabrał pełno podejrzeń, co do tej owsianki, tak jak by coś się za tym kryło, jakiś nakaz; jakby owsianka miała moc uszlachetniającą. Ta sama owsianka, w tej samej misce - jedno wielkie nic, a zarazem główne rozwiązanie wszelkich problemów świata. Przytaczająca w swej prostocie.

Oczywiście mógłby Palli przypalić tą owsiankę celowo - w akcie powstańczym przeciwko władzy, która nie posiada żadnego namacalnego przedstawiciela. Ale byłby to bunt łatwy do przewidzenia i mało ważny. To tak, jakby szydzić ze swojego kraju, podczas gdy źle się w nim dzieje w przeciwnieństwie do nieustającego uwielbiania swojej ojczyzny.

Zamiast przypalać owsiankę, zamiast przyznać, że owsianka jest jedyną, wymuszoną możliwością w otaczającym świecie, Palli chce popełnić jakiś produktywny występek w swojej sztuce gotowania.

Owsianka i prostota są małżeństwem. Człowiek wkłada płatki owsiane do garnka, dodaje wody i kilka ziarenek soli i podgrzewa. Potem miesz. Już prościej się nie da. To jest właśnie ta prostota, która go przeraża bardziej niż zdrowie.

Prostota jest dobra na swój sposób - ale nie może być skomplikowana? Czy świat musi być owsianką?

Palli przeszukuje wszystkie szafki. Kompletna zbieranina. Znajduje niebieski barwnik. Zielony barwnik. Makaron. Ryż. Winogrono. Suszone pomidory w żółtej reklamówce. Ser. Dziwne kwiaty jakiegoś dziwnego rodzaju, prawdopodobnie używane w kuchni do przyrządzenia jedzenia. Dwukrotnie wędzony udziec barani. Jajka.

Jajka. Wszędzie są jajka.

Palli bierze się do roboty. Gotuje niebieski ryż i zielony ryż, formuje półkule i wykłada je na stole do góry dnem. Tworzy kwiaty, lasy i lodowce, pasma górskie, wyspy, szkiery, słońce i księżyce. A potem tworzy malutkie dinozaury z jajek i tak powstaje świat.

Dzieło jego jest nieudolne, ale on i tak jest z niego dumny.

Zjada swój świat do ostatniego kęsa.